

Komparativna analiza psovke kao frazeološkog fenomena u hrvatskom i engleskom

Barišić, Anđelko

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:071458>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-19**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za stilistiku

Zagreb, 22. siječnja 2019.

Komparativna analiza psovke kao frazeološkog fenomena u hrvatskom i engleskom

Diplomski rad

15 ECTS-a

Mentori:

Doc. dr. sc. Anera Ryznar

Dr. sc. Marina Grubišić, viša asistentica

Student:

Anđelko Barišić

Faculty of Humanities and Social Sciences

Department of Croatistics

Stylistics Section

Zagreb, 22 January 2019

A Comparative Analysis of Swearwords as an Idiomatic Phenomenon in Croatian and English

MA Thesis

15 ECTS

Mentors:

Doc. dr. sc. Anera Ryznar

Dr. sc. Marina Grubišić, teaching assistant

Student:

Anđelko Barišić

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Idiomi.....	3
2. 1. Frazematičnost ili idiomatičnost.....	3
2.2. Međujezični odnosi i osnovna načela idioma.....	4
2.3. Teorija leksičkih polja.....	5
2.4. Prijevodna praksa idioma.....	7
2.5. Jezikoslovne tradicije.....	10
2.6. Odnos idioma i idiomatičnosti.....	13
2.7. Promjenjivost idiomatičnih izraza i kreativnost neorginalnosti.....	15
3. Psovanje.....	20
3.1. Osnovni problemi terminologije psovanja i izvanjezični faktori.....	20
3.1.1. Problemi i potencijali rječničkih definicija.....	25
3.1.2. Frekventnost psovačkih izraza u korpusima.....	26
3.2. Psovanje kao govorni čin.....	28
3.3. Izražajnost i emotivnost.....	31
3.4. Ljungova kategorizacija psovanja.....	34
3.5. Jezične funkcije i psovanje.....	38
3.6. Stilistika psovanja.....	41
3.7. Problemi prevođenja psovačkih izraza.....	49
3.8. Idiomatičnost psovanja.....	53
4. Zaključak.....	57
5. Popis literature.....	59
6. Kazalo pojmova.....	62

1. Uvod

Glavni fokus ovoga rada u prvom će redu biti spoznavanje odnosa između jezičnih fenomena psovanja i idiomatičnosti. Rad će nastojati istražiti posebnosti i razlike u karakteristikama spomenutih dvaju fenomena u komparativnom kontekstu hrvatskog i engleskog jezika. Da bi to uopće bilo moguće, potrebno je prvo istražiti zasebne odlike i načine razumijevanja psovanja i idiomatičnosti s obzirom na lingvističku tradiciju. Prema tome, rad će najprije istražiti definicije idioma u relevantnoj engleskoj i hrvatskoj literaturi te na temelju određenja iz tih dvaju različitih lingvističkih tradicija nastojati ponuditi zajedničko određenje fenomena idiomatičnosti koje bi zadovoljavalo kriterije u oba jezika, odnosno definiciju koja bi vrijedila na univerzalnoj teoretskoj razini. Uspostavljanje takve definicije omogućit će nam uvid u razumijevanje idiomatičnosti na konceptualnom nivou, ali će isto tako doprinijeti shvaćanju idiomatskih izraza u individualnim slučajevima. Nadalje, rad će se u znatnoj mjeri posvetiti određivanju psovanja i njegovih osnovnih karakteristika te će pri tome u obzir uzeti činjenicu da je ono iznimno neproučavan i kompleksan fenomen u jezikoslovnoj tradiciji. Da bismo bili u tome uspješni, nastojat ćemo obuhvatiti odabrani korpus relevantne literature na hrvatskom i engleskom, iako smo u potpunosti svjesni problema marginaliziranosti psovanja u znanosti, što za posljedicu ima svojevrsni relativizam u definiranju i proizvoljnost u kategorizaciji. Upravo ta neistraženost psovanja razlog je zašto ćemo težiti uspostavljanju vlastitog određenja, čija će valjanost vrijediti barem u kontekstu ovoga rada. Takvo će određenje biti utemeljeno na sintezi činjenica iz proučavane literature, ali i na kritičkom pristupu istoj. Naravno, to nikako ne znači da polažemo pravo na uspostavljanje univerzalne i apsolutne definicije psovanja, već nastojimo, kao i u slučaju idioma, utvrditi univerzalističke principe koje se odnose na proučavani fenomen neovisno o određenom jeziku. S druge pak strane, pokušat ćemo proniknuti u posebnosti psovanja za svaki proučavani jezik te uvidjeti sličnosti i razlike između psovačkih izraza u hrvatskom i engleskom. U tome će nam najviše biti od koristi upravo komparativna metoda jer će nam omogućiti da usporedimo obilježja psovanja u oba jezika. Razlog raščlanjivanja i ponovnog definiranja ovih dvaju jezičnih fenomena jest kritička provjera središnje radne pretpostavke ovog rada koja se u najkraćim crtama može oblikovati na sljedeći način – psovanje je u svojoj prirodi idiomatično i stoga pokazuje mnoge značajke karakteristične za idiome. Nadalje, važno je napomenuti da se naše istraživanje neće ograničiti samo na potencijalne zajedničke značajke vezane isključivo uz strukturalnu ili gramatičku podudarnost između ta dva fenomena, već će se baviti i stilističkim potencijalom koji proizlazi iz psovanja. Dakle, istražiti

ćemo ponajprije stilistićke ućinke i principe vezane uz uporabu tog segmenta jezika, kao i povezanost s pojedinim stilskim figurama. U konaćnici ćemo pokućati usporediti dva temeljna jezićna fenomena u ovome radu, psovanje i idiome, te ćemo takvim komparativnim pristupom težititi njihovom razumijevanju, kao i objaćnjenju prirode njihova odnosa.

2. Idiomi

2.1 Frazematičnost ili idiomatičnost?

Prije nego što se počnemo baviti ključnim problemima jezičnih fenomena koje smo najavili u uvodu, smatramo da je potrebno u određenoj mjeri raščistiti okvire unutar kojih ćemo se baviti osnovnim pojmovima. Iako pripadaju različitim jezičnim tradicijama, mogli bismo ustvrditi se da se pojmovi frazematičnost i idiomatičnost s određenim pravom mogu smatrati sinonimskim parom s obzirom na činjenicu da bi u jezikoslovlju trebali označavati jedan te isti jezični fenomen. Zasad ćemo tek ustvrditi da je riječ o jezičnoj pojavi koja se prvenstveno manifestira u pojedinim sklopovima riječi, odnosno sintagmama, koje su česte u općoj uporabi, prepoznatljive su i u pravilu imaju utvrđeno značenje. Naravno, to je tek okvirno određenje koje ćemo u kasnijem radu preispitati i nadopuniti, ali u ovome trenutku ćemo se fokusirati na jedan drugačiji problem u vezi idiomatičnosti, odnosno frazematičnosti. Već samo postojanje ovih dvaju različitih izraza govori o mogućoj razlici između njihova značenja i opsega koju nikako ne smijemo zanemariti, a također je važno imati na pameti činjenicu da pojedini istraživači odbacuju postojanje istinskih sinonima unutar jednog jezika¹. U kontekstu ovog problema svakako je relevantna i pretpostavka prema kojoj potpuni prijevod riječi nije moguć jer višestranost jezičnog znaka nije moguće u potpunosti prenijeti iz jednog jezika u drugi, ma koliko god pojedina riječ bila transparentna². Iako smatramo da nije potrebno pomnije ulaziti u taj problem u okvirima ovoga rada, dobro je dodatno osvijestiti činjenicu da pojmovi frazematičnost i idiomatičnost dolaze iz različitih jezika i jezikoslovnih tradicija te stoga moramo biti oprezni pri njihovom korištenju.

Jednostavnije rečeno, u kontekstu ovoga rada pojam frazematičnosti će se u pravilu odnositi na jezični fenomen koji je karakterističan za hrvatski jezik i slavensku jezikoslovnu tradiciju, dok će se idiomatičnost pak vezivati uz engleski jezik i njemu odgovarajući kontekst. Naravno, svjesni smo potencijalne rigidnosti i apsolutnosti navedene tvrdnje, no dojma smo da se pomoću ovakvoga određenja izbjegava svojevrсна terminološka nedoumica u daljnjem radu koja bi se zasigurno pojavila da ove nazive koristimo naizmjenično. Uspostavljanjem takve distinkcije, koliko god se ona činila rudimentarnom, posljedično se nameće pitanje stupnja korespondencije ovih dvaju pojmova, odnosno u kojoj se mjeri oni

¹ Primjerice Ladan kada govori o prevođenju psovki, no tvrdnja se ne mora isključivo odnositi samo na taj dio jezika. Ladan, Tomislav. 1970. Jezični tabu. U: *Ta kritika*. Matica hrvatska. str. 223.

² Weinrich, Harald. 2005. *Lingvistika laži: može li jezik sakriti misli?* Algoritam. str. 24.

odnose na određenje jezičnog fenomena kojeg smo okvirno definirali u uvodnom dijelu teksta. Ipak, važno je napomenuti da ovaj rad ponajprije zanimaju principi, a tek onda pojedinačni primjeri i slučaj. Prema tome načelu opredijelit ćemo se za pojmove idiomatičnost i idiom kada govorimo o jezičnom načelu u univerzalnom kontekstu, neovisno o pojedinom jeziku. Dakle, spomenuto određenje vrijedit će na metajezičnoj razini, no to neće značiti da ćemo odbaciti jezične posebnosti tog jezičnog fenomena u hrvatskom i engleskom. Problemom razlikovanja bavit ćemo se u kasnijem dijelu rada, a zasad ćemo se koristiti predloženim rješenjem. Ukratko, idiomatičnost će imati dvojako značenje – u prvom redu označavat će jezični princip, a u užem smislu konkretnu pojavu u engleskom jeziku, dok će pojam frazema isključivo biti vezan uz hrvatsku tradiciju.

2.2. Međujezični odnosi i osnovna načela idioma

No prije nego se počnemo detaljnije baviti tom tematikom, smatramo da je važno odgovoriti na jedno temeljeno pitanje koje se nameće u odnosu pojmova frazem i idiom u dva navedena jezika – jesu li oni međusobno prevodivi? Prevodivost se u ovom smislu odnosi na mogućnost očuvanja srži značenja i kontekstualnog određenja pojedinog idiomatskog izraza, a ne samo na približno rješenje kakvo bi primjerice bilo prevođenje u neki neidiomatski oblik. Mogućim metodama prevođenja bavit ćemo se u kasnijem radu, a sada je važno ustvrditi prirodu osnovnog odnosa između frazema i idioma te na koji način uopće pristupiti toj zapreci. Ipak, problemi koji nastaju iz prakse prevođenja ovakvih izraza ne moraju se nužno smatrati zaprekama, iako su gubitci značenja i smisla u mnogo slučajeva nenadoknadivi, već nam ta nekongruencija može zapravo otkriti i ponešto o prirodi idiomatskih izraza uopće. Prema tome možemo zaključiti da je posebnost idiomatskih izraza uvelike vezana uz zakonitosti kulture i jezika kojemu pripadaju, a što može očitovati i u najosnovnijemu primjeru. Ako pretpostavimo da približni idiomatski parovi postoje u različitim jezicima te uzmemo li konkretni par *kick the bucket* jedne strane, a *otegnuti papke* s druge, već na prvi pogled možemo uočiti temeljnu razliku u odabiru leksema i formi, što nas zatim upućuje na različite načine konceptualizacije izvanjezične stvarnosti u dvama jezicima. Želimo li ponuditi neko jednostavno objašnjenje za ovakvo stanje stvari, uočene razlike možemo primjerice pripisati kulturnoj determiniranosti ili pak prirodi samog jezika, u čiju je motivaciju zapravo nemoguće proniknuti bez savjetovanja s opširnomo literaturom o toj problematici, ali ćemo se poslužiti jednom od ključnih rečenica iz teorije na koju se navedena pretpostavka oslanja:

„(...) a new principle of relativity, which holds that all observers are not led by the same physical evidence to the same picture of the universe, unless their linguistic backgrounds are similar, or can in some way be calibrated“³. Primijenimo li to na kontekst ovoga rada, dolazimo do zaključka da ne možemo sa sigurnošću odrediti zašto bi anglofoni govornik „šutao kantu“, a govornik hrvatskog „otegnuo papke“. Etimološki bi pristup mogao ponuditi neke od odgovora, ali čak i kad bismo znali porijeklo ovih izraza i dalje ne bismo mogli sa sigurnošću znati što ih je učinilo idiomatičnima, točnije riječ o pomaku značenju u čiju je motivaciju vrlo teško proniknuti. No ono što bez osporavanja možemo reći jest da je koncept smrti i odnos prema njoj kulturna univerzalija, iako su mogući načini poimanja raznoliki. Upravo tu nalazimo sličnosti između ovih dvaju izraza jer oba su zapravo utemeljena na sličnim misaonim principima. Naime, i *kick the bucket* i *otegnuti papke* svojevrsni su zaobilazni načini, perifraze ili čak eufemizmi kojima se nastoji ublažiti iznimno negativna konotacija referenta. Također, u obama se izrazima eufemističnim prizvukom ostvaruje duhovit učinak, što isto tako ublažuje odnos prema smrti i u konačnici zapravo dodatno razdvaja dva pola metafore, čineći oba navedena izraza iznimno semantički neprozirnim. U najkraćim crtama, riječ je o dvama idiomatskim izrazima čije je jezično ostvarenje zapravo u potpunosti različito, ali ideja koja stoji iza njih, dakle eufemistično i duhovito nošenje sa smrću, pokazuje visok stupanj podudarnosti.

2.3. Teorija leksičkih polja

Kao što smo već napomenuli, vrlo je teško govoriti o motivaciji koja je oblikovala određeni idiomatskog izraza, ali ono o čemu možemo govoriti je odnos konceptualizacije i ostvarenja jezičnog izraza. Jednostavnije rečeno, potrebno je suprotstaviti značenje određenog frazema ili idioma s njegovim ostvarajem. Da bismo uopće mogli govoriti o navedenom odnosu, smatramo da je dobro pozvati se na teoriju leksičkih polja Josta Triera, tj. na njenu modificiranu verziju s obzirom na činjenicu da je tijekom stoljeća bila predmetom mnogih ispravaka i nadopuna koje su unaprijedile njezinu originalnu ideju. U najkraćim mogućim crtama, teorija leksičkih polja jest strogo formalistički pristup shvaćanju vokabulara danog jezika u kojemu su svi elementi komplementarno povezani na temelju bliskosti značenja, a svaka promjena u sustavu na razini leksičkog polja zapravo utječe na sustav u njegovoj cjelini. Nadalje, uporišta ove teorije leže ponajprije u dijakronijskom pristupu, odnosno na

³ Whorf, Benjamin. 1956. Science and Linguistics. U: *Language, Thought and Reality* .str. 214.

gubljenju ili prisvajanju značenja pojedinog leksičkog polja, a što ne utječe na izražajne mogućnosti jezika jer će u slučaju sužavanja navedenog leksičkog polja njegu ulogu preuzeti susjedno leksičko polje⁴. Ono što je za nas važno jest upravo odnos potencijalnog značenja i njegova ostvarenog oblika. Dakle, u pojmovima spomenute teorije to bi bila konceptualna polja s jedne strane te leksička s druge. Prije nego što nastavimo s uporabom ovih pojmova, moramo upozoriti na odnos tih pojmova u originalnoj teoriji jer zapravo on nije posve jasan te je stoga bio predmetom mnogih kritika, poput primjerice opaske Spencea koji prigovara Trierovoj nedosljednosti i proizvoljnosti u korištenju ovih dvaju pojmova⁵. Mi ćemo stoga konceptualno polje shvatiti kao predjezičnu stvarnost koja se može ostvariti na mnoštvo različitih načina u obliku leksičkog polja. Leksičko je polje apstraktna jezična jedinica bliska leksemu, ali šireg značenja. Leksem definiramo na sljedeći način: „[...] rječnička riječ, potencijalna neostvorena jedinica apstraktnog umnog rječnika, uglavnom stalna jezgrenog značenja i donekle promjenljivog oblika“⁶. U slučaju leksičkih polja dodajemo napomenu prema kojoj ona nisu nužno ograničena na jednu riječ te u pravilu imaju fluidnije značenje od jednog leksema. Nadalje, smatramo da ne postoji razlog zbog kojeg bi bilo nemoguće primijeniti teoriju leksičkih polja u kontekstu idiomatičnih izraza jer su oni zapravo leksičko-sintaktičke jedinice vezane uz određeni izvanjezični koncept. Dakle, idiomi su zapravo bliskiji leksemima, uz napomenu da u njima u pravilu prednjači konotativno, a ne denotativno značenje.

Prema tome, uzmemo li za primjer konceptualno polje *obmana*, možemo zaključiti da postoji niz načina na koje se ono može ostvariti u potpunosti ili djelomično i to u svakom prirodnom jeziku. Najjednostavniji način ostvarivanja koncepta obmane svakako bi bio leksem *obmana*, a istu ulogu mogu vršiti i leksemi sa sličnom konceptualnom pozadinom poput *neiskrenost*, *obmanjivač*, *prevarant*, *prevara* i sl. Nadalje, koncept obmane može se ostvariti i u većim sintaktičkim cjelinama i unatoč potencijalnoj disperziji fokusa primarnog značenja te preklapanju konceptualnih polja, vrlo je jasno koja je temeljna ideja iza rečenica poput *On nije kakvim se čini. Prvom će prilikom iskoristiti svaku tvoju slabost.* ili *Ona će ti jedno kazati, a drugo napraviti.* Osim navedenih načina ostvarivanja konceptualnih polja, vrlo plodan i frekventan oblik svakako su i idiomatski izrazi. Dakle, izraze poput *bacati prašinu u oči*, *Potemkinova sela* ili *figa u džepu* moguće je povezati na temelju ishodišnog koncepta.

⁴ Lyons, John. 1977. *Semantics Vol. 1*. Cambridge: Cambridge University Press. str. 253.

⁵ Spence, N.C.W. 1961. Linguistic Fields, Conceptual Systems and the Weltbild. *Transactions of the Philological Society*. str. 94.

⁶ Marković, Ivan. 2012. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Disput. str. 9.

Govoreći o univerzalnosti konceptualnih polja, spomenuli smo da se ovdje u određenoj mjeri radi o fenomenu koji nadilazi pojedinačni jezik. Naime, konceptualno polje *obmana* ne treba shvatiti kao jezičnu jedinicu vezanu uz hrvatski jezik s obzirom na to da ona i nema konkretni oblik, već je riječ o misaonom konceptu predjezične stvarnosti, dakle konceptualno polje, pa tako ga je moguće izraziti u i engleskom jeziku pomoću niza idiomatičnih izraza kao što su primjerice *smoke and mirrors*, *spin a yarn*, *sharp practice* ili pak *throw dust in someone's eyes* koji se slučajem uvelike preklapa s jednim od svojih hrvatskih idiomatskih pandana. Naravno, ovakva preklapanja uglavnom su rijetka i ne predstavljaju nikakav problem prevoditeljima jer se njihovo leksičko polje djelomično preklapa, no u većini slučajeva nije tako. Idiomatski izrazi često se odlikuju jedinstvenošću i značenjskom netransparentnošću, što je zapravo i najveći problem u njihovom prevođenju, pogotovo između jezika koji su kulturološki udaljeni kao u slučaju engleskog i hrvatskog. Ipak, prevođenje je neizbježno u praksi, pa je stoga potrebno predložiti neka prijevodna rješenja, unatoč potencijalnim problemima koji proizlaze iz jezičnih posebnosti pojedinog idioma. Naravno, spomenuti problemi u prevođenju će nam istovremeno omogućiti uvid u prirodu odnosa idioma u engleskom i hrvatskom. Ukratko, teorija leksičkih polja usmjerila nas je da razmotrimo moguća podudaranja u sferi konceptualnih polja i zajedničke idejne osnove hrvatskih i engleskih idioma sličnog značenja, ali je ostavila mnoga pitanja uz vezi naše problematike otvorenima. Stoga smatramo da bi sljedeći korak u ovoj raspravi trebao biti vezan uz prijevodnu praksu idioma jer će nam uvid u taj odnos omogućiti da sagledamo u kojoj se mjeri idiomi mogu prenositi iz jednog jezika u drugi.

2.4. Prijevodna praksa idioma

Upoznavši se s prirodom idioma i ustaljenih izraza, postaje vrlo očigledno da prevođenje takvih izraza iz jednog jezika u drugi zahtijeva posebno prevodilačko znanje kao i odgovarajuće metode. Tako Vladimir Ivir u svojem udžbeniku prevođenja na sljedeći način postavlja osnovni problem prevođenja navedenih izraza:

„Posledice [sic!] i stalni izričaji također pripadaju leksičkom dijelu jezika i za potrebe prevodilačke prakse zavređuju pažnju kontrastivnog analitičara. Budući da se radi o stalnim izričajima koji se upotrebljavaju u onom obliku u komu u jeziku postoje i u većini slučajeva

ne mogu se ni malo modificirati, a pogotovu ne slobodno sastavljati (kao što se rečenice slobodno sastavljaju prema određenim pravilima), jasno je da je njihovo prevođenje riječ po riječ uopće ne dolazi u obzir. To se može pokazati i unutar jednog jezika, gdje svako mijenjanje stalnog izraza ili zamjenjivanje jedne riječi njenim sinonimom razara poslovicu ili izričaj [...].⁷

Prema tome Ivir smatra da se u prevodilačkoj praksi idioma u pravilu pojavljuju tri situacije koje možemo označiti pojmovima potpuna podudarnost, značenjska podudarnost te apsolutna nekongruentnost. Naravno, navedene pojmove ne trebamo shvatiti kao apsolutne vrijednosti s obzirom na činjenicu da pronalazimo određena odstupanja od ovoga modela te ćemo njihovu primjenu raspraviti kasnije u tekstu. Raspravljajući o spomenutoj problematici, prevoditelj Mohammad Reza Batani predlaže pet rješenja prevođenja idiomatskih izraza ovisno o prirodi njihova odnosa u dvama različitim jezicima nadovezujući se na tri osnovne situacije koje predlaže Ivir⁸. Prvu smo situaciju koju Batani navodi već susreli u prethodnom dijelu rada. On taj odnos naziva identičnim parovima, drugim riječima radi se o potpunoj podudarnosti. U ovoj situaciji zapravo nema ništa sporno što se prijevoda tiče jer se u većini slučajeva radi o kulturno univerzalnim idiomima koji su prisutni u većini jezika svijeta. Mnogo je zanimljivija sljedeća situacija u kojoj se idiomatski izrazi razlikuju u formi i značenju, ali temeljna ideja im je identična. Dakle, pojam je veoma sličan iako ne identičan značenjskoj podudarnosti koju smo spomenuli ranije. U kontekstu ovog rada možemo reći da izrazi u tom slučaju dijele isto konceptualno polje, ali se razlika nalazi u onom leksičkom. Primjer za takvu situaciju imali smo već ranije, pa bismo mogli reći da par *smoke and mirrors* i *držati figu u džepu* spada u ovu skupinu. Ta se metoda oslanja na očuvanje značenja te nastoji pronaći idiom koji će funkcionirati u skladu s načelima jezika prijevoda. U usporedbi s ostalim mogućnostima, ovaj se način doima najboljim, iako on nije uvijek moguć te zahtijeva široko kontekstualno i jezično znanje u prevoditelja. Treća navedena mogućnost prevođenja su kalkovi ili doslovno preuzimanje gdje se odbacuje prethodno ponuđeno rješenje traženja odgovarajućeg organskog parnjaka, već se nastoji zadržati bliskost jeziku davatelju kako bi se zadržala autentičnost jezika iz kojeg se prevodi. Kalkiranje je tek jedno od rješenja u slučaju

⁷ Ivir, Vladimir. 1978. *Teorija i tehnika prevođenja: Udžbenik za I i II god. pozivnouslymerenog obrazovanja i vaspitanja srednjeg stupnja prevodilačke struke*. Centar „Karlovačka gimnazija“ Sremski Karlovci. str. 136.

⁸ Batani, Reza Mohammad. 2010 Collocations and Idioms and Their Translability. *Iranian studies*. 43. str. 595-597.

da idiom iz stranog jezika nema očiti odgovarajući parnjak u jeziku na koji se prevodi. S obzirom na odnos engleskog i hrvatskog, možemo reći da su ova dva jezika u disproporciji te da engleski u praksi ima dominantnu poziciju jezika davatelja. U tom se slučaju jezik primatelj nastoji prilagoditi dominantnom jeziku i tako dolazi do nastanka idiomatskih izraza poput „Ima još puno riba u moru“ koji je po etimološkom kriteriju kalk poznate engleske uzrečice 'There are plenty of (other) fish in the sea' te, iako nije svojstven hrvatskom jeziku, vrlo ga lako možemo prepoznati uz pomoć minimalnog kontekstualnog znanja. Četvrta mogućnost zapravo je dijametralno suprotno rješenje kalku jer u njemu na neidiomatičan način prenosimo značenje danog idiomatskog izraza u obliku jednostavnog objašnjenja. Dakle, za *smoke and mirrors* možemo samo reći *obmana* čime se idiomatičnost u potpunosti gubi, ali se veoma uspješno prenosi srž značenja. Ovaj način prevođenja odbacuje idiomatičnost u potpunosti radi preciznosti i očuvanja spomenute srži značenja, čime se u određenim kontekstima i situacijama, primjerice u igri riječima, na određeni način postiže protučinak. Posljednja mogućnost prevođenja idioma koju Batani navodi su takozvani „neobični idiomi“. Pogledamo li pomnije njegovo objašnjenje, ovdje se također radi o određenoj vrsti idiomatskog kalka ili neologizma koji je stvoren za posebnu priliku i stoga nije prihvaćen u općoj uporabi, što nikako ne znači da nema potencijal da to postane. No po našem mišljenju to je problem prakse jezične zajednice te ne smatramo da je nužno strogo dijeliti ovaj postupak od kalkiranja jer je njegovo temeljno načelo isto. Primjer za takav postupak mogla bi biti uzrečica iz popularne kulture 'Let's hug it out' koju možda ne možemo u potpunosti smatrati pravim idiomom, ali se njeno razumijevanje u određenoj mjeri osamostalilo od originalnog konteksta te se ova uzrečica nalazi na putu da postane idiom, iako to nije u potpunosti zadano.

Uzmemo li sve navedeno u obzir, možemo zaključiti da prevođenje idiomatskih izraza zahtjeva posebnu vještinu i razumijevanje njihovih pozadinskih mehanizama, ponajprije shvaćanje konceptualnog polja i fleksibilnosti njegovih granica i stilističkih potencijala te pragmatike, a istovremeno treba biti svjestan prednosti i nedostataka vezanih uz određeno prijevodno rješenje. Mogli bismo reći da najvažnija spoznaja koja proizlazi iz ove analize jest ona o relativnoj neprevodivosti idioma i idomatskih izraza ili riječima Horodecke i Osadnika: „We come to the conclusion that translation in the field of idiomatic expressions is not in general possible. Idioms, except those which have identical vocabulary and structure in both languages, cannot be translated; they can only be *replaced* by idioms of the other language of

rephrased in plain language⁹. Konačno, upoznavši se pobliže s prirodom odnosa idioma i frazema, smatramo da valja usporediti odnos dvaju jezikoslovnih tradicija koje koriste ove pojmove, kao i njihov pristup tom jezičnom fenomenu te u konačnici utvrditi sličnosti i razlike te njihovu relevantnost za oblikovanje osnovnih spoznaja o problemu.

2.5. Jezikoslovne tradicije

Kao što smo to već ranije osvijestili, opseg proučavane problematike iznimno je obiman, stoga ćemo se nastojati fokusirati na pristupe koji su primjereni za potrebe ovog rada. Pritom je važno imati na umu sve moguće nedostatke koji potencijalno proizlaze iz odabira takvog postupka. Rekavši to, možemo se pomnije posvetiti problematici, zasebno za svaki od navedenih jezika. Pregledavajući odgovarajuću literaturu na hrvatskome i engleskome¹⁰, vrlo je lako opaziti kvantitativnu ali i kvalitativnu diskrepanciju koja se nameće već na prvi pogled. Naime, idiomatičnost i idiomi iznimno su proučavan fenomen u anglofonom jezikoslovlju i u teoriji i praksi. Razlog tome može biti i postojanje teorijske tradicije proučavanja koja obuhvaća nekoliko stoljeća, dok se hrvatska tradicija uvelike odlikuje praktičnim pristupom koji određenje frazema smatra donekle samorazumljivim u znanstvenoj zajednici¹¹. To nikako ne znači da je razumijevanje frazema u hrvatskom jezikoslovlju inferiorno u odnosu na anglofonu tradiciju, već govori o različitosti pristupa uvjetovanim nizom čimbenika. Ipak, iako rijetki, teorijski pristupi postoje i u hrvatskom jezikoslovlju, pa navodimo definiciju frazema iz *Hrvatskog frazeološkog rječnika* prema kojoj su frazemi: „(...) ustaljene sveze riječi koje se upotrebljavaju u gotovu obliku, a ne stvaraju se u tijeku govornog procesa, i kod kojih je bar jedna sastavnica promijenila značenje, tako da značenje frazema ne odgovara zbroju značenja njegovih sastavnica. Među važnim odrednicama frazema jesu i njihova ekspresivnost, slikovitost i konotativnost“¹². Osim navedene definicije, autorice dijele frazeme na temelju njihovog sintaktičkog ustrojstva pa tako govore o svezama

⁹ Horodecka, Ewa; Osadnik, Waclaw, M. 1990. The problem of translation of idiomatic expressions from English into Polish. *New Zealand Slavonic Journal*. str. 173.

¹⁰ Ponajprije mislimo na Moon (1998), Fernando (1996) i Menac (2003).

¹¹ Važno je napomenuti da se hrvatska riječ „idiom“ u kontekstu ovog rada ne odnosi na pojavni oblik jezika što bi možda predstavljalo primarno značenje te riječi, već označuje ono što se u hrvatskoj jezikoslovnoj tradiciji naziva frazemom. Također engleska riječ „phrase“ također može imati značenje riječi idiom, iako se konotacijske više veže uz laički a ne lingvistički kontekst.

¹² Menac, Antica; Fink-Arsovski, Željka; Venturin, Radomir. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Ljevak. str. 6.

riječi (sintagme punoznačnih riječi), fonetskim riječima ili frazemima s jednom punoznačnom riječju te o onima koji imaju oblik rečenice. Prema tome možemo zaključiti da je naglasak stavljen na njihovu formalnu i značenjsku komponentu, ali i stilističke učinke koje frazemi mogu imati u jezičnoj uporabi, što nikako ne treba zanemariti s obzirom na to da se i u tome ostvaruje njihova posebnost i zaseban položaj u jeziku. Shvatimo li stoga frazem na temelju navedene definicije, moguće je takvo razumijevanje postaviti u odnos s teorijskim tekovinama anglofone lingvistike. Takav će nam komparativni pristup omogućiti uvid u potencijalne razlike između pojmova frazem i idiom, čime ćemo pojasniti našu raniju postavku o toj problematici. Nadalje, kao što smo već spomenuli, cjelovit korpus radova o idiomu neobuhvatan je za opseg ovoga rada, pa iz tog razloga iz njega izdvajamo, među ostalim, knjigu Chitre Fernando (1996) *Idioms and idiomaticity* koja na sistematičan i pregledan način iznosi razvoj misli o idiomima i idiomatičnosti u anglofonoj lingvistici. Iz tog ćemo se razloga i poslužiti njezinom osnovnom podjelom idioma koja nastoji obuhvatiti većinu teoretskih pristupa tom jezičnom fenomenu, koliko god oni možda bili nepomirljivi u određenim detaljima.

Dakle, Fernando izdvaja tri osnovne značajke idioma te ih naziva složenost, opća prihvaćenost i semantička netransparentnost¹³. Već letimična usporedba s definicijom iz *Hrvatskog frazeološkog rječnika* pokazuje da su oba određenja donekle slična, uz naravno manje razlike u opsegu i relevantnosti definiranja određenog elementa ovog jezičnog fenomena. Osim toga, očigledno je da se sve tri navedene odrednice nikako ne mogu uzeti kao apsolutne vrijednosti, čega je i autorica zasigurno svjesna. Naime, već prva odrednica, složenost, dolazi uz upozorenje da određeni autori ne misle da idiomi nužno moraju imati više od jedne sastavnice, pa na primjer Charles Hockett govori upravo o takvim idiomima te čak navodi i idiome na razini morfema, naglašujući produktivnost kao najvažniju odrednicu idioma¹⁴. Naravno, većina autora drži da su idiomi višečlane sintagme, no suprotna mišljenja u ovom pogledu su iznimno važna s obzirom na to da broj sastavnica možda ne treba smatrati pretjerano relevantnim u određivanju idioma i da prednost treba dati funkcionalnim, a ne formalnim kriterijima. U tome smislu druga odrednica, opća prihvaćenost, trebala bi biti znatno važnija u ovom kontekstu nego broj sastavnica idioma. Valja spomenuti da se opća prihvaćenost ne mora odnositi isključivo na društvene norme korištenja određenog idioma ili idiomatičnog izraza, već se može primijeniti i na znanstveni konsenzus o idiomatičnosti neke

¹³ Naši prijevodi, originalni izrazi su *compositeness*, *institutionalization* i *semantic opacity* Fernando, Chitra. 1996. *Idioms and Idiomaticity*. Oxford University Press. str 3.

¹⁴ Hockett, Charles F. 1958. *A Course in Modern Linguistics*. Oxford & IBH Publishing Co. str. 308-309.

jezične pojave. Drugačije rečeno, idiomi su uvijek povezani uz odgovarajuću leksičku jedinicu, to jest onu na kojoj se temelji njihovo značenje, te su kao takvi prepoznati kao jedinice vokabulara određenog jezika za razliku od ad-hoc sintaktičkih tvorevina koje nije moguće predvidjeti. Nadalje, takve sintaktičke tvorevine ovise isključivo o kompetenciji govornika da stvara iskaze na razini rečenice, dok su idiomi kao cjelina u uporabi u određenoj mjeri automatizirani. Primjerice, idiomatska rečenica/poslovica iz engleskog *Don't look a gift horse in the mouth* koja svoj hrvatski pandan pronalazi u posloviци 'Poklonjenu konju u zube se ne gleda'¹⁵ temelji se na leksičkoj jedinici 'konj' i njezinoj metaforičkoj konotaciji i stoga je vrlo lako možemo povezati s odgovarajućom leksičkom jedinicom. S druge strane, u rečenici u kojoj bismo zamijenili temeljnu leksičku jedinicu nekom drugom, makar ona pripadala istom semantičkom polju kao što je na primjer riječ 'kobila', došlo bi do određenog gubitka opće prepoznatljivosti. Samim time postavlja se pitanje gubi li iskaz istovremeno i svoju idiomatičnost, odnosno frazemičnost. Naime, svakako je izvjesno da izraze *Don't look a gift mare in the mouth* i Poklonjenoj kobili zube se ne gleda nećemo nikako naći ni u jednom rječniku niti će oni vrlo vjerojatno postati ustaljeni izrazi u općoj uporabi, ali nemoguće je zanemariti činjenicu da je frazeološka sastavnica ostala sačuvana, makar se ovdje primjerice radilo o ludičkom okazionalizmu koji ovisi o specifičnom kontekstu, a utemeljen je tek na zamjeni roda ishodišne imenice. Naravno, druga sastavnica termina opće prihvaćenosti odnosi se i na prihvaćenost i prepoznatljivost pojedinog idiomatičnog izraza u općoj jezičnoj kulturi i svakodnevnoj uporabi. Iako se definicija doima samorazumljivom, treba upozoriti na nedostatak njezine empirijske provjerljivosti jer se opservacija i selekcija spomenutih izraza, kako tvrdi Fernando, uvelike temelji na „teoretskoj orijentaciji“¹⁶ osobe koja interpretira rezultate korpusa govornog jezika ili slične leksikografske građe. U krajnjem slučaju, dobro je i ponovno upozoriti na problem nedosežnosti objektivnosti i relativističkog pristupa problemu kada govorimo o kriterijima određivanja idioma jer je isti problem dobro imati na umu i u vezi posljednjeg kriterija kojim ćemo se detaljnije baviti – semantičke netransparentnosti.

Fernando u najkraćim crtama definira ovaj kriterij na sljedeći način: „Značenje idioma nije zbroj njegovih sastavnica. Drugim riječima, idiom je često ne-doslovan“¹⁷. Dakle, riječi koje ulaze u sastav idioma mijenjanju svoje značenje u suodnosu s drugim sastavnicama idioma, a ta je promjena u nekim slučajevima utemeljena na metaforičkom potencijalu

¹⁵ HFR str.8 govori o nacionalnim i međunarodnim frazemima, stoga primjer u ovom slučaju pripada potonjoj skupini da bi se izbjegao nesrazmjer u prevođenju.

¹⁶ Fernando, str. 69.

¹⁷ Fernando, str. 3.

određene riječi. Prema tome, možemo zaključiti da je idiom sam po sebi poseban kontekst ili čak specifična uporaba riječi u kojemu se ona značenjski preoblikuje. Ipak, najveći problem ovog određenja nalazimo u prilogu „često“ pomoću kojeg se na određeni način ograđujemo od idioma koji potencijalno nisu utemeljeni na prenesenom značenju. Primjerice, engleski izraz *Grin and bear* i njegov gotovo identični hrvatski pandan 'Šuti i trpi' ne mogu se smatrati iznimno semantički netransparentnima te se u tom smislu nameće pitanje radi li se tu uopće o idiomima, iako je neosporivo da u određenoj mjeri postoji primjesa prenesenog značenja. Možda bismo mogli stoga govoriti o pretežito nemetaforičkoj kolokaciji ili prigodnim formulama, no smatramo da bi se na taj način bezrazložno udaljili od srži ove rasprave i zanemarili znatno važnije probleme vezane uz metaforičnost idioma. Usporedimo li pak spomenuti stoički idiom *Grin and bear* s njemu sinonimskim parnjakom u engleskom poput izraza *Roll with the punches*, možemo zamijetiti da u tom slučaju dolazimo do značajnijih spoznaja, to jest, primjećujemo da dva idiomatska izraza koji uvelike dijele konceptualno polje znatno razlikuju u stupnju značenjske transparentnosti. Naime, potonji izraz ni u jednoj od svojih sastavnica ne da za naslutiti o čemu je zapravo riječ u kontekstu cijele sintagme. Riječi *roll* i *punch* nemaju na doslovnoj razini apsolutno nikakve poveznice sa staloženim podnošenjem patnje, dok s druge strane *grin* i posebice glagol *bear* znatno jednostavnije možemo povezati sa spomenutim konceptom. Ukratko, dani primjer daje nam za naslutiti da kriterij semantičke netransparentnosti ne možemo shvatiti u apsolutnim okvirima te da je on ponajprije stvar subjektivne procjene, iako ona nije u potpunosti proizvoljna, te nam također govori o mogućnosti stupnjevanja prisutnosti ili odsutnosti metaforičke komponente. Nadalje, treba spomenuti da je određena mjera sumnje dobro došla u odnosu naspram tri kriterija određivanja idioma i da je nemoguće s potpunom sigurnošću smjestiti određeni izraz u navedene kategorije. Ipak, treba biti svjestan činjenica da je podjela produkt konsenzusa velike građe istraživanja idiomatskih izraza i kao takva se ne može smatrati potpuno proizvoljnom ili predmetom „teoretske orijentacije“.

2.6. Odnos idioma i idiomatičnosti

Pozabivši se formalnim kriterijima određivanja idioma razjasnili smo odrednice prema kojima određeni jezični izraz možemo smatrati idiomom ili idiomatičnim u određenoj mjeri. Ipak, odnos između pojmova idiom i idiomatičan ne možemo smatrati samorazumljivim te ga je stoga nužno potanje objasniti te uspostaviti distinkciju koja će nam

biti važna u daljnjem radu. Što se samog značenja pojma idiomatičnosti tiče, Rosamund Moon u svojoj knjizi *Fixed Expressions and Idiom in English: A Corpus-Based Approach* definira idiomatičnost kao jezičnu univerzaliju utemeljenu na kriterijima veoma sličnim onima pomoću kojih Fernando određuje idiome te nam zapravo ne pomaže mnogo u njihovu razlikovanju¹⁸. Ipak, vrlo korisnim smatramo njezino upozorenje o terminološkoj pluralnosti vezanoj uz problem kojim se bavimo, a koji pak uvelike proizlazi iz činjenice da je riječ o jednom univerzalnom fenomenu. Osvrnemo li se stoga na prethodni dio rada gdje smo odredili idiome kao izraze koji imaju više od jedne sastavnice, opće su prihvaćeni u govornoj zajednici te u pravilu imaju preneseno značenje, onda bismo mogli zaključiti da bi se jednom riječju ta karakteristika vrlo jednostavno mogla nazvati idiomatičnošću. Drugim riječima, zdravorazumski je reći da su idiomi zapravo idiomatični izrazi, no pitanje je možemo li ova postavka vrijediti u recipročnom smjeru, odnosno jesu li svi idiomatični izrazi idiomi. Prema Fernando¹⁹ najkraći mogući odgovor bio bi negativan jer fenomen idiomatičnosti pronalazimo u izrazima za koje sa znatnom sigurnošću možemo zaključiti da nisu idiomi. Tako će malo tko svakodnevne izraze poput primjerice *crna kava* ili *vremenska prognoza* svrstati među idiome s obzirom na činjenicu da ne udovoljavaju kriteriju semantičke netransparentnosti. Ipak, izrazi u sebi sadrže određenu mjeru idiomatičnosti jer odgovaraju na ostale kriterije, a test supstitucije komponenata proizvodi kombinacije koje nisu u potpunosti komplementarne te pomalo otežavaju razumijevanje i utječu na prepoznatljivost ishodišnog izraza. Primjerice, *smeđa kava* i *dnevna prognoza* nisu sami po sebi nedokučivi ili pogrešni, ali ipak na određeni iznevjeravaju pravila i očekivanja jezične zajednice. Prema tome mjerilu mogli bismo zapravo idiomatičnost pronaći u gotovo svakoj društvenoj situaciji, počevši od jednostavnih pozdrava *Dobar dan!* pa sve do složenih, ali predvidljivih komunikacijskih formula poput normativno sankcioniranog i neutralnog razgovora o vremenu. Ovdje je zapravo ključna riječ očekivano jer svako razbijanje idiomatičnih izraza predstavlja svojevrsnu kreativnost koja otežava razumijevanje zbog svoje novine i nepoznatosti. Usporedimo li stoga idiomatičnost s kriterijima raspoznavanja idioma, možemo primijetiti da su prepoznatljivost i očekivanost određene sintagme ili rečenice, odnosno opća prihvaćenost, zapravo temelj njihove idiomatičnosti te da je idiomatičnost iznimno raširen i značajan mehanizam u funkcioniranju jezika. Dakle, pojam idiomatičnosti ne moramo nužno vezati uz idiome, što je spoznaja koja

¹⁸ Moon, Rosamund. 1998. *Fixed Expressions and Idioms in English*. Clarendon Press Oxford. str.6. Moon izbjegava terminološku zbrku koristeći se nazivom ustaljeni izraz (fixed expression), no smatramo da je za naše potrebe ovo rješenje preopćenito.

¹⁹ Fernando str. 30.

će nam postati vrlo važna kasnije u radu kada ćemo pokušati utvrditi odnos između idioma i psovki.

2.7. Promjenjivost idiomatičnih izraza i kreativnost neoriginalnosti

Govoreći o očekivanosti i predvidljivosti, moguće je doći do odbačenog i pomalo zastarjelog mišljenja o nepostojanju kreativnosti u idiomatskim izrazima, pa bismo određenje *Hrvatskog frazeološkog rječnika* prema kojem se oni koriste u „gotovu obliku“ mogli smatrati tek donekle točnim kao što smo natuknuli u ranijem primjeru o „poklonjenoj kobili“. Naime, nemoguće je osporiti činjenicu da su idiomi u velikoj mjeri formalizirani odnosno ustaljeni izrazi te da u pravilu očekujemo stupanj nepromjenjivosti i postojanosti karakterističan za lekseme, ali ipak moramo biti svjesni da oni nisu u potpunosti određeni leksičkom razinom te da se ostvaruju i na sintaktičkoj, a ponekad čak i na tekstnoj razini. Prema tome, potrebno je pomnije istražiti transformacijske potencijale idioma te uvidjeti u kojem su odnosu formalna određenost idioma s jedne strane i njegov potencijal za fluidnost s druge. Drugim riječima, nastojimo saznati što je kreativnost neoriginalnosti u kontekstu idioma. Tom se problematikom na određeni način bavio i Bruce Fraser koji u svojem članku *Idioms within a Transformational Grammar* (1970) predlaže skalu okamenjenosti idioma na sedam razina²⁰. Na temelju spomenute podjele, autor smatra, moguće je opisati u kojoj se mjeri određeni idiom može mijenjati ovisno o njegovo intrinzičnom transformacijskom potencijalu. Počevši od najniže razine, Fraser navodi potpuno okamenjene idiome čija je forma u potpunosti zadana. Takvi idiomi uistinu bi odgovarali klasičnom određenju prema kojem nikakva promjena u takvim izrazima nije moguća. Kao primjer takvog idioma Fraser navodi *blow off some steam*²¹ koji prema njemu nema mogućnost ikakve promjene. Međutim, potencijalni problem na koji nailazimo kod Frasiera njegov je ekskluzivno gramatički pristup te se transformacija o kojoj on govori odnosi isključivo na promjenu gramatičkog ustrojstva zadanog idioma. Ipak, uzmemo li u obzir mogućnost prema kojoj možemo osnovni glagol ovog okamenjenog idioma mijenjati po vremenima, primijetit ćemo da su rečenice *He is going to blow off some steam, He should blow off steam, He could blow off a bit of steam* i *Let*

²⁰ Fraser, Bruce. 1970. Idioms within a transformational grammar. *Foundations of Language*, 6. .str. 39

²¹ Fraser, 29. str.

*off some steam*²² samo neke od mogućih varijacija ishodišnog idioma te zamjećujemo da se promjena može dogoditi ne samo u izmjeni glagolskog vremena, nego i u temeljnom leksemu te u ispuštanju određene sastavnice ove sintagme. Ipak, moguće je da je Fraser pogriješio tek u odabiru idioma, pa bismo umjesto njegovog navedenog primjera mogli staviti manje semantički transparentan idiom poput primjerice specifičnog engleskog izraza *Kit and kaboodle* kojeg bismo tek okvirno mogli prevesti hrvatskim frazemom 'Od a do ž'. Razmišljanje o navedenom idiomu stoga nameće sljedeće pitanje – je li moguće gramatičkom varijacijom izmijeniti formu ovog frazema? Sudeći prema iznimnoj semantičkoj netransparentnosti i uskom povezanošću dvaju dijelova te sintagme možemo zaključiti da je odgovor na to pitanje negativan. S druge pak strane treba znati da gramatička varijacija nije jedini mogući oblik promjene kojoj je određeni idiom podložan. Iako ga možemo odbaciti pod izlikom nerelevantnosti i neznanstvenosti, kreativni ludički potencijal u korištenju idioma svakako valja uzeti u obzir jer je tu ipak riječ o nekoj vrsti transformacije. Naime, uzmemo li stoga idiom *Kit and kaboodle* i postavimo li ga u situaciju u kojoj dolazi do kreativne promjene, vidjet ćemo da se variranjem početnog oblika ne udaljujemo značajno od srži idioma, već da ostvarujemo njegov transformacijski potencijal u drugačijem, ali još uvijek prepoznatljivom obliku. *-That's a lot of things. You brought the whole kit and kaboodle. - Not really, I only brought the kit, but I left the kaboodle at home.* U primjeru možemo vidjeti kako se okamenjeni idiom u odgovoru razdvojio u dvije sastavnice radi postizanja svojevrstog ludičkog učinka, ali je unatoč tome njegova idiomatičnost sačuvana s obzirom na to da isti taj učinak razumijevamo upravo preko idiomatičnosti. Primjer možemo naći u hrvatskom jeziku koji dozvoljava veću sintaktičku slobodu u odnosu na analitički engleski. Pa tako na primjer sintagmu 'Ispeci pa reci' možemo zamisliti u transformiranom obliku poput 'Ispečeno i rečeno' gdje stilističko težište pomaknulo s glasovnog podudaranja riječi na efekt koji proizvodi preobluka u pasivno stanje. Fraserova hijerarhijska promjenjivosti idioma stoga nam se ne čini suviše održivom u okvirima ovog rada jer ne smatramo da je bitno koliko su idiomi fleksibilni u odnosu na svoj početni oblik, već je važnije pitanje na koje je sve načine moguće izmijeniti idiom da bi on ostao prepoznat kao takav. Nadalje, kritika takve hijerarhije dokazuje da formalistički pristup ne bi trebao biti i jedini u istraživanju idioma, već ga je dobro nadopuniti stilističkom ili pragmatičkom komponentom.

Govoreći o prednosti kvalitativnog načina proučavanja transformacije idioma u

²² <https://idioms.thefreedictionary.com/blow+off+some+steam> Izvor navodi ishodišni oblik „blow off (some) steam“ što je dodatna potvrda da nisu svi dijelovi idioma podjednako „okamenjeni“.

odnosu na određivanje razine mogućnosti njihova mijenjanja započeli smo temu o oblicima transformacije idiomatskih izraza. U tom smislu, Fernando navodi četiri osnovna oblika transformacije idioma, pa tako redom spominje zamjenu, dodavanje, permutaciju i izbacivanje²³. Naravno, nije na odmet napomenuti da granice između ovih postupaka nisu uvijek potpuno jasne, ali u većini slučajeva transformacije idioma moguće je određeni postupak povezati s promjenom koja se dogodila. Također, valja napomenuti da pojedini postupak transformacije možda neće biti u skladu s prirodom određenog idioma, što naravno ne znači da idiom nije promjenjiv. Posvetimo li se pomnije izbacivanju, možemo vidjeti da je to vrlo čest postupak koji je u pravilu vezan uz dulje idiomatske izraze poput izreka ili poslovice. Pa tako uglavnom nema potrebe dovršavati izraze kao što su 'Trla baba lan', 'Tko pod drugim jamu kopa', *Fool me once* ili *If you can't stand the heat* i sl. Ovdje se zapravo radi o jezičnoj ekonomičnosti i motivacija za transformaciju zasigurno nije posve stilistička, iako možemo zamisliti primjere koji brisanjem nastoje stvoriti određeni dojam. Takva bi bila eliptična rečenica *Pot. Kettle. Black.* u kojoj se isprekidanim tonom i naglašavanjem leksičkih sastavnica ustaljene i dobro poznate poslovice dodatno nastoji postići ironijski učinak. U hrvatskoj verziji ove engleske poslovice možemo postići veoma sličan učinak kažemo li tek 'Sova. Sjenica'. Taj krnji izraz u sebi sadrži smisao ishodišne rečenice kao i njegovu idiomatičnost u obliku reference jer bi se uporabom nekih drugih leksema u ovom slučaju toliko udaljili da bi temeljena veza bila prekinuta, a samim time teško bismo mogli govoriti o bilo kakvoj idiomatičnosti novonastalog izraza. Ukratko, brisanje je vrlo vjerojatno najčešći postupak transformacije idioma zbog svoje praktičnosti i zato na njega treba obratiti posebnu pozornost. Osim toga treba biti svjestan ne samo elemenata koji su prisutni, već ih onih koji su izostavljeni, odnosno tek implicitno prisutni.

Sljedeći postupak u ovome nizu je permutacija. Prema Fernando, permutacija je iznimno rijetka i ograničena metoda transformacije idioma u engleskom te kao takva ostvaruje se tek na nekoliko specifičnih načina i u pravilu je uvijek riječ o gramatičkoj preobrazbi. Jednostavnije rečeno, ovdje se ponajprije radi o zamjeni vrste riječi ili rečeničnog stanja, a taj postupak u engleskom slijedi utvrđena gramatička pravila. Dakle, dva temeljna postupka permutacije u engleskom su gerundivizacija i pasivizacija. Prvi od njih temelji se na istom načelu kao i transformacija brisanjem, dok bismo za pasivizaciju mogli reći da je kontekstualno određena, ponajprije izostankom rečeničnog subjekta. Fernando u tom kontekstu uvodi razliku između opcionalne permutacije koja je posljedica slobodne varijacije

²³ Fernando str. 42.

s jedne strane, te obvezne permutacije koja je stvar zakonitosti jezika²⁴. Za potrebe ovog rada posebice je važna opcionalna permutacija s obzirom na to da je transformacija u tom slučaju odraz kreativnosti govornika koji ostvaruje novu idiomatsku formu povezanu s ishodišnim oblikom. Prema tome, sažmemo li dulji idiomatski izraz *Pushing up the daisies* u *ad hoc* kovanicu *Daisy-pusher upper*²⁵ dobivamo novonastalu imenicu koja se snažno referira na početni izraz te u sebi sadrži njegovu idiomatičnost zbog čega je razumijevanje ove značenjski neprozirne riječi zapravo i moguće. Permutacija u tom smislu nije pogodna za hrvatski jezik jer preferira nominalizaciju, što nije u skladu s normama hrvatske gramatike, pa je tako teško naći adekvatne primjere. Dodavanje je s druge strane vrlo plodan oblik idiomatske transformacije u oba jezika zbog svoje jednostavnosti. Dakle, u tom postupku nećemo uvelike narušiti ishodišnu formu idiomatskog izraza ako u njega ukorporiramo neki novi element. Stoga lako možemo zamisliti ubacivanje pridjeva i priloga da bi se idiomi iz opće uporabe bolje prilagodili kontekstu specifične situacije. Za primjer možemo uzeti jednostavan frazem i dodati neku vrstu modifikacije da bi se izvanjezična stvarnost što više približila idiomu: 'On je naš lokalni bog i batina', 'Puna mu je šaka njegove crne, rijetke brade' ili 'Nisam čuo od njega ni a ni b, a kamoli c'. Možemo primijetiti da je ovaj postupak vrlo pogodan za transformaciju zapravo bilo koje vrste idiomatičnog izraza jer on ostaje sačuvan u svojem izvornom obliku, odnosno svi njegovi početni elementi ostaju nepromijenjeni. Naravno, mogli bismo prigovoriti da se ovdje ne radi ni o kakvom obliku transformacije s obzirom na činjenicu da idiomatični izraz zapravo ostaje nepromijenjen, ali takvu pretpostavku možemo odbaciti jer dodavanjem novih elementa mijenjamo, točnije sužavamo opseg njegova značenja prilagođavajući ga određenoj govornoj situaciji. Posljednji postupak transformacije idioma koji ćemo spomenuti je zamjena ili supstitucija, a već sam naziv nam daje za naslutiti da je ovdje riječ o postupku u kojem se jedan ili više elementa određenog idiomatskog izraza zamjenjuje nekim drugim. Motivacija za zamjenu u velikoj je mjeri podudarna s onom koja se odnosi na dodavanje. Dakle, zamjenom elemenata preciznije se određuje kontekst te se na kreativan način upućuje na specifičnog referenta. Tako je *ad hoc* izreka 'Nemoj se s bogatim bosti' utemeljena na zamjeni leksema *rogat* s leksemom *bogat* prema načelu metaforičke asocijacije koncepta moći s bogatstvom i zvučne podudarnosti pridjeva 'rogat' i 'bogat'. Ovaj postupak poigravanja s idiomatičnim izrazima vrlo su često znali koristiti urednici na naslovnica satiričkog časopisa *Feral Tribune* pa tako nalazimo

²⁴ Fernando str. 49.

²⁵ Iako poprilično nepouzdan, *Urban dictionary* navodi taj leksem, pa stoga ne možemo govoriti o pravom neologizmu.

novonastale idiomatične tvorevine poput 'HRT fašizmu', 'Messie se vraća kući' ili 'Lovac na pelene'²⁶ koje su na taj način s ironijom referirale na suvremene društvene događaje. Slične publikacije na engleskom jeziku također slijede načelo zamjene radi privlačenja pozornosti pa tako nalazimo naslove koji se očito referiraju na opće poznate idiome kao što su *Between Iraq and a hard place*, *Blood, sweat & cheers* ili *Stiff upper lip*²⁷. Prisutnost zamjene u masovnim tiskanim medijima govori o efektivnosti i upečatljivosti u spajanju poznatog i nepoznatog te se doima da baš ovaj postupak pokazuje najveći kreativni potencijal u preoblikovanju idioma.

Ukratko, možemo zaključiti da su transformacijski i kreativni potencijali idioma i idiomatskih izraza znatno veći nego što bismo to mogli očekivati, vodimo li se naravno isključivo formalističkim definicijama, što nam također pokazuje da idiomi nisu toliko ustaljeni kako smo možda isprva mislili. Sa svime raspravljenim na umu, smatramo da je sada moguće primijeniti spoznaje o idiomima i idiomatičnosti na polju psovanja i psovki, primarnom fokusu ovoga rada.

²⁶ Brojevi 697, 552 i 789.

²⁷ <https://www.shortlist.com/news/the-60-greatest-newspaper-headline-puns/53017>

3. Psovanje

3.1. Osnovi problemi terminologije psovanja i izvanjezični faktori

Da bismo o psovci i psovanju u kontekstu frazeologije uopće mogli govoriti, potrebno je navedene fenomene pobliže odrediti i tako pokušati izbjeći relativizam i terminološku proizvoljnost prilikom istraživanja povezanosti psovanja i idiomatičnosti. Navedeno upozorenje nikako nije suvišno jer u pregledu literature o psovci kao jezičnom fenomenu nalazimo niz aberacija, dvosmislenih određenja i nejasnih granica između ključnih pojmova. Naravno, većina je autora u potpunosti svjesna spomenutih ograničenja vezanih uz istraživanje ovog područja, pa u pravilu sami osmišljavaju terminologiju koju primjenjuju u svojem radu jer su na to prisiljeni u određenoj mjeru²⁸. Osim toga, zapažamo sličnu situaciju vezanu uz literaturu o ovom problemu koji smo također zatekli baveći se idiomatskim izrazima s obzirom na komparativni pristup ovoga rada. Naime, engleska i hrvatska tradicija proučavanja psovki i psovačkih izraza, ako ih u ovom slučaju uopće možemo smatrati tradicijama jer ne postoji dovoljno velik korpus radova o problematici, imaju različite ishodišne točke, kao i motivaciju za bavljenjem ovim problemom, čime se temeljni odnos prema proučavanoj materiji znatno mijenja ovisno o pojedinom izvoru²⁹. Drugi značajni problem s kojim se susreće svatko tko se psovkom nastoji baviti na znanstveni način jest i nedostatak literature koji se vrlo jednostavno može objasniti time što psovka kao društveni fenomen sa sobom nosi i određene negativne implikacije. Ovdje se ponajprije misli na moralnu osudu i neprimjerenost korištenja spomenutih izraza u uljudnoj i kulturno prihvatljivoj komunikaciji, što bez obzira na objektivnost znanstvene namjere u nekoj mjeri narušava akademski legitimitet bilo kojeg rada u kojem se pojavljuju tzv. sporni izrazi. To je razlog zašto se vrlo često može primijetiti da se na početku ovakvih radova pojavljuje svojevrsno upozorenje čitatelju gdje autor nastoji opravdati temu te učvrstiti znanstvenu metodologiju i objektivnost rada, a istovremeno pokušava upozoriti i na nedostatak literature koja je uvjetovana prvim dijelom ove formulaične isprike.

²⁸ Ponajprije se radi o razgraničavanju sinonima i redefiniranju postojećih pojmova, pa tako na primjer radovi Motagua, Užarevića ili Lučića imaju sebi svojstvenu sistematsku podjelu psovki ovisno o fokusu određenog rada.

²⁹ Recentniji radovi na hrvatskom jeziku ipak se u velikoj mjeri oslanjaju i na englesku literaturu, pa su tako radovi *Jezična i pragmatična obilježja psovke* Badurine i Pranjkovića ili rad *Psovka u hrvatskome i češkome jeziku* Pavla Pilcha vrlo dobro upoznati s većinom relevantnijih radova o temi na engleskom jeziku.

Na sličan način započinje i knjiga antropologa Ashleyja Montagua³⁰ koja je posebice značajna u ovom području jer među prvima na sustavan način proučava fenomen psovanja te uvodi temeljne klasifikacije u to područje. To je posebice vrijedno za lingvistički pristup problemu i to unatoč tome što su Montaguov primarni interes u navedenoj knjizi bila izvanjezična djelovanja psovačkih izraza, iako je to problem kojeg ćemo se morati dotaknuti s obzirom na činjenicu da je on vrlo važan u razumijevanju psovki uopće. Uglavnom, njegov je rad primarno antropološka studija, no Montagu je, proučavajući ovo područje, zbog jezične utemeljenosti psovke bio prisiljen dobrim dijelom rada kretati se područjem lingvistike. Nadalje, zanimljivo je stoga primijetiti u nekih radova neopravdano i nemotivirano samocenzuriranje psovačkih izraza, što nam pak govori da kod određenog broja govornika još uvijek postoji određena distanca ili strahopoštovanje prema psovačkim izrazima. To svakako govori o reliktima snage koju je psovka imala u svojem originalnom, vjerojatno ritualnom kontekstu. Takvo razmišljanje posebice je važno u etimološkom pristupu psovka, kao i u razumijevanju društvenog učinka takvih izraza. Primjer takvog učinka nalazimo i u znanstvenim tekstovima, stoga je teško bilo ne zamijetiti samocenzuru Josipa Užarevića koji u inače vrlo vrijednom tekstu *Fenomenologija psovke* odlučio hrvatske psovke ublažiti pravopisnim znakovima „...“, dok s druge strane ruske psovke navodi u cijelosti, pa čak i onda kada se radi o riječima identičnih oblika³¹. Objašnjenje možemo potražiti u ideji da je materinski jezik, uključujući i njegove psovke, bliži izvornom govorniku, čime je znatno teže ostvariti objektivnost u odnosu na psovke iz stranih jezika koje možemo usvajati bez emotivnog naboja. Tu pretpostavku potvrđuje i određena psiholingvistička istraživanja prema kojima bilingvalni govornici na materinjem jeziku drugačije shvaćaju pojedine govorne činove poput psovanja, molitve, laganja i sl³². Problem emotivnosti od iznimne je važnosti te ga je važno osvijestiti već na početku, a da bismo ga bolje razumjeli njime ćemo se baviti detaljnije u kasnije u radu.

Dotaknuvši se problema nepostojanja adekvatnog terminološkog i znanstvenog diskursa o psovci, svakako je dobro spomenuti rad Lade Badurine i Ive Pranjковиća koji nastoji uspostaviti upravo takav diskurs barem u okvirima hrvatskoga jezikoslovlja. Nadalje, svojevrsni oblik spomenute formule ispričavanja i opravdavanja teme sadrži njihov spomenuti rad *Jezična i pragmatična obilježja psovke* čiji je uvodni dio pomalo ironično naslovljen

³⁰ Montagu, Ashley. 1967. *The Anatomy of Swearing*. Collier Books: New York. str. 1.

³¹ Užarević, Josip. 2012. Fenomenologija psovke. U: *Književni minimalizam*. Disput. str 180. „On je prava p...da“ te „(...) i s ruskom riječi *pizda*. (...)“. Također valja spomenuti da u ostalim poglavljima knjige autor bez cenzure navodi hrvatske grafite koje sadrže vulgarne izraze.

³² Caldwell-Harris, Catherine L. 2014. *Emotionality differences between a native and foreign language: theoretical implications*. *Frontiers in Psychology*.

„Umjesto uvoda ili: Može li se o psovci pristojno?“, a u njemu se polemizira s retrogradnim stavom o proučavanju psovaka, koji se uspješno pobija argumentom prema kojem treba shvatiti distinkciju da u apstraktnom jezičnom sustavu nema vulgarnosti, već da se vulgarnost kao takva može ostvariti u govoru. Na tragu navedenog argumenta Badurine i Pranjkovića polazište ovog rada u velikoj će se mjeri oslanjati na lingvistiku te ćemo psovke nastojati promatrati iz te perspektive, iako rad naravno neće zanemariti i izvanjezične argumente i objašnjenja jer je zbog njezine interdisciplinarne prirode zapravo nemoguće svesti ovaj fenomen isključivo u okvire jezikoslovlja. Usporedimo li stoga pristupe navedenih radova, možemo uočiti prvi i temeljni problem u proučavanju psovki – kako im uopće pristupiti. Zasad ćemo tek ustvrditi da su psovke za nas prvenstveno jezični fenomen i kao takvima ćemo im pristupiti, unatoč sponama koje su usmjerene prema društvenom kontekstu ili čak moralnim implikacijama. Prema takvim metodološkim naptcima nastojat ćemo razjasniti osnovne probleme terminologije, što će nam ujedno biti i prvi korak u bavljenju tim fenomenom.

Raspravljajući o ishodišnom problemu proučavanja psovki, odnosno o odabiru primjerene metodologije i teoretskih osnova, Radovan Lučić u tekstu „Kako to tamo psuju? Vulgarizmi u hrvatskom i nizozemskom: jedan slučaj 'lažnih neprijatelja“ upozorava na novi problem koji je izravna posljedica spomenutog osnovnog problema primjerenosti proučavanja psovki. Drugim riječima, ako nismo sigurni na koji način treba pristupiti materiji, nećemo je ni moći pravilno odrediti i definirati. Na tome tragu Lučić već na samom početku svojega istraživanja postavlja niz pitanja: „Što je psovka? Što je kletva, pogrda, prostota, verbalna agresija? Postoji li zajednički nazivnik za te izraze? Upotrebljavaju li se pri psovanju samo vulgarizmi? Je li svaka psovka ujedno i tabu? Je li uvijek povezana s negativnim emocijama?“³³. S obzirom na činjenicu da ovaj rad primjenjuje komparativni pristup u odnosu psovačkih izraza u hrvatskom i engleskom, opseg problema povećan je trostruko. Naime, prije svega se postavlja i pitanje kako bismo u engleskom uopće odredili odnos izraza poput *swearing*, *cursing*, *profanity*, *blasphemy*, *obscenity* i *vulgarity* te još k tome njihovo individualno značenje, a također je potrebno odrediti i primjerene prijevode na hrvatski, odnosno međuodnos potencijalnih značenjskih parova u dva jezika. Već prvi zadatak definiranja pojedinih termina doima se iznimno nezahvalnim poslom, a nameće se i pitanje koliko je to zapravo relevantno za razumijevanje srži problema. Ipak, smatramo da je važno

³³ Lučić, Radovan. Str. 583. Kako to tamo psuju? Vulgarizmi u hrvatskom i nizozemskom: jedan slučaj 'lažnih neprijatelja. U: *Višejezičnost kao predmet multidisciplinarnih istraživanja* (ur. Sanda Lucija Udier, Kristina Cergol Kovačević). Zagreb: Srednja Europa/HDPL.

izvući temeljni pojam u oba jezika i odrediti mu granice da bismo u kasnijem radu izbjegli proizvoljnost u korištenju navedenih termina. Pođemo li stoga tim putem, možemo se poslužiti podjelom Ashleyja Montagua koji vrlo pedantno definira svaki od spomenutih engleskih izraza te ga jasno razgraničava od ostalih, nastojeći ponuditi sveobuhvatnu kategorizaciju³⁴. No osim iznimno sustavnog i preciznog definiranja svakog od pojmova, od znatno veće koristi može nam biti neobična ali znakovita anomalija u njegovoj klasifikaciji. Naime, podjela naziva „The classification of the Forms of Swearing“ uključuje i sam osnovni pojam *swearing* koji je definiran kao „the act of verbally expressing the feeling of aggressiveness that follows upon frustration in words possessing strong emotional association“³⁵. Navedena definicija nije toliko važna zbog svojeg sadržaja, već upravo zbog toga što nam govori o razlikovanju pojma *swearing* u širem i u užem smislu, gdje je *swearing* u širem smislu nadređeni pojam kojim se označuju svi drugi oblici tog jezičnog fenomena. Ukratko, riječ *swearing* u engleskom se nameće kao dominantni i nadređeni pojam čak i u općoj uporabi. Hrvatski jezik suočava se sa sličnim problemom, ali se zato isto tako nameće i slično rješenje. Ako se prisjetimo teorije leksičkih polja i sinonimskog odnosa njegovih članova, u hrvatskom se ovaj fenomen označava nizom leksema kao što su 'psovati', 'kleti', 'beštimiti', 'bogohuliti', 'grditi', 'prostačiti'. U tom se nizu psovanje ističe kao najprimjereniji izraz koji može stajati kao nadređeni pojam ostalima. Naravno, ne želimo stvoriti dojam prema kojemu su ostali pojmovi suvišni jer oni postoje u svrhu detaljnije tipologizacije određenih vrsta psovaka, no važno je reći da je zajednički nazivnik kojeg Lučić priziva upravo psovanje te se u pravilu sva literatura na hrvatskom jeziku uvijek vraća psovanju i psovkama kao temeljnim pojmovima. Prema tome, *swearing* i psovanje mogu se smatrati adekvatnim pandanima jer zapravo označuju istu pojavu, zanemarimo li naravno kulturološke razlike u konceptualizaciji tog fenomena. Naravno, te su razlike već vidljive u etimologiji navedenih leksema jer *swearing* očigledno dolazi od zakletve, što je značenje koje je i u današnjem engleskome pokriveno istim leksemom, dok je pak u hrvatskom, kao i većini ostalih slavenskih jezika, psovanje blisko simbolički vezanoj uz negativnu konceptualizaciju psa. Svakako, mogli bismo ustvrditi da je najjednostavnije rješenje ovog etimološkog problema ono prema kojem se psovanje određuje kao govorenje na pseći, čovjeku neprimjeren način, iako Užarević upozorava da točna etimologija nije u potpunosti transparentna kao što se na prvi pogled čini³⁶. Ukratko, najvažnije u ovom kratkom

³⁴ Montagu, str. 105.

³⁵ Ibid.

³⁶ Užarević, str. 181.

etimološkom ekskursu zapravo je osvještavanje činjenice da označavanje jednog te istog elementa jezične prakse u dva različita jezika nema nužno jednak vrijednosni predznak i asocijativni potencijal, ali u kontekstu ovog rada shvatit ćemo ih kao odgovarajuće prijevode ili barem kao par uvjetnih sinonima. Dakle, *swearing* i psovanje su termini koji će označavati proučavani fenomen na teoretskoj i apstraktnoj razini te će iz istoga razloga upravo ti pojmovi biti ključni za nas.

Iako se možda doima suvišnom, terminološka pedantnost u istraživanju i analiziranju područja psovanja nikako nije naodmet jer smo dosad mogli vidjeti da bavljenje njome otvara nova važna pitanja. U prilog takvom pomalo sitničavom pristupu ide i dosadašnja rasprava gdje se zapravo nastojalo izdvojiti temeljne pojmove koji su nužni da bi daljnja rasprava mogla teći bez dvosmislenih određenja i proizvoljnog korištenja termina. Ta nas je pomalo otegotna okolnost prisilila na izdvajanje ključnih pojmova u engleskom i hrvatskom iz niza sinonima u oba jezika, što govori o tome da su psovke na paradoksalan način bliske fokusu jezične zajednice, iako bismo ih po instinktu pripadnika iste takve jezične zajednice vjerojatno smjestili na periferiju zbog negativnih značenjskih asocijacija. Naime, unatoč tome što tematiziraju tabue i stvari čije spominjanje izaziva socijalnu osudu, društvena uloga psovki veoma je jasna, a ne možemo ni zanemariti i već spomenutu opću prepoznatljivost. Stoga psovke i psovanje u određenoj mjeri možemo smatrati subverzivnim i nepoželjnim jezičnim oblicima. Do sličnih spoznaja dolazi i Tony McEnery kada raspravlja o ulozi psovanja u društvu na temelju filozofije Pierrea Bourdieua:

„Bad language has clearly been subjected to a successful process of distinction, fuelled by moral panics about bad language, for centuries. In the twenty-first century, Bourdieu's claim that the disempowered are 'at the mercy of the discourses that are presented to them' takes on an added dimension when one considers that one of the discourses being presented to the disempowered is the discourse of disempowerment itself, i.e. a discourse which contains BLWs [Bad language words]“³⁷.

Naravno, autor sam uviđa da ovdje nije nužno riječ o klasnoj određenosti tog tipa jezika, nego su u tom slučaju posrijedi određene ideološke strategije koje nastoje prikazati

³⁷ McEnery, Tony. 2006. *Swearing in English: Bad language, purity and power from 1586 to the present*. Routledge. str. 202.

vulgarnost kao dio diskursa podčinjenih, što u konačnici ne znači da je psovanje isključivo vezano uz određene grupe ljudi. U sličnom kontekstu stoga možemo govoriti i o Foucaultovoj teoriji heteropijskih prostora, čije je samo postojanje problematično, a primarna im je svrha otkrivanje granica simboličnog³⁸. U slučaju psovanja bilo bi riječ o simboličnom u jeziku, no daljnja rasprava u ovom smjeru možda bi prerasla u preopširnu digresiju. Ukratko, postojanje ovakvog diskursa predstavlja problem sam po sebi na koji nije moguće jednoznačno odgovoriti. Na sličnom tragu, govoreći o razumijevanju psovke, Užarević spominje njezinu organsku ukorijenjenost u kulturu i jezik čime potvrđujemo da njezina pozicija nije toliko marginalna³⁹. U tome nalazimo razlog postojanju velikoga broja izraza koji označuju ono što mi zovemo psovanjem u hrvatskom, odnosno leksemom *swearing* u engleskom. Primjerice, odabir između izraza poput *blasphemy*, *blue/strong/dirty language*, *cussing*, 'kleti', 'neprijemljivi govor' ili 'skidati sveće' uvelike ovisi o odabiru govornika i njegovom osobnom stavu prema psovanju, dok je naš cilj na znanstven način proučavati fenomen koji je u svojoj srži oličenje emocija i subjektivnosti. Drugim riječima, imenovanje psovanja u velikoj je mjeri uvjetovano stavovima prema njemu te ekskluzivnim položajem koje zauzima u društvu – svi su svjesni psovanja i njegovog okvira, ali doima se da ga mnogi žele zatomiti.

3.1.1. Problemi i potencijali rječničkih definicija

S time na umu, posebnu pozornost treba usmjeriti na razlikovanje pojmova psovanje i psovka s jedne strane te *swearing* i *swearwords* s druge. Problem u ovom slučaju leži u poistovjećivanju ili, možda točnije, neosviještenosti potencijalne razlike između ovih dvaju komplementarnih ali značenjski odvojenih pojmova. Prije nego što nastavimo s njihovim daljnjim raščlanjivanjem, smatramo da je potrebno preciznije odrediti njihovu definiciju s obzirom na to da smo je u prijašnjem dijelu rada shvaćali pomalo zdravorazumski. Takav je način definiranja u određenoj mjeri uvjetovan i utjecajem leksikografske prakse te stoga smatramo da je potrebno barem kratko osvrnuti se na načine na koje je utjecala na oblikovanje ključnih pojmova kojima se bavimo u ovom radu. Posegnemo li stoga za rječnicima, prvo što ćemo u njima zamijetiti jest perpetuiranje sinonimskog lanca kojeg smo raščlanili u prijašnjem odlomku. Naravno, za leksikografske potrebe takav je način sasvim legitiman, no on može biti poprilično zbunjujuć u kontekstu znanstvenog rada. Primjerice,

³⁸ Stanić, Sanja; Pandžić, Josip. 2012. Prostor u djelu Michela Foucaulta. *Socijalna ekologija*. god. 21. br. 2. str. 238.

³⁹ *Ibid.* str. 184.

Oxford Advanced Learner's Dictionary vrlo šturo objašnjava pojam *swearing* kao „rude or offensive language“, dok je definicija jedinice *swearword* minimalno proširena „a rude or offensive word, used, for example, to express anger“⁴⁰. Na sličan način istu pojavu objašnjava i *McMillan* uz dodatno naglašavanje važnosti ljutnje i društvenog konteksta, pa stoga u njemu definicija glagola *swear* glasi „to use words that are deliberately offensive, for example because you are angry with someone“ dok se natuknica *swearword* objašnjava kao „a word that people use when they swear and that a lot of people consider offensive“⁴¹. Hrvatski se rječnici u tome pogledu ne razlikuju mnogo od engleskih, barem po pitanju razlikovanja psovanja i psovke, negativnog emotivnog naboja, ali uz dodatnu dimenziju moralne osude. Pa tako *Rječnik hrvatskog jezika LZMK* psovanje definira na tri načina, odnosno kao izgovaranje psovki, grđenje i huljenje. Također, psovku kao takvu definira kao „nepristojne, oštre riječi izgovorene u gnjevu, grdnji u mržnji ili kao sastavni dio neprirodnoga govora pojedinca“⁴². Anićev rječnik u određenoj se mjeri razlikuje u svojem pristupu te psovanje definira na sljedeći način „1. (Ø) govoriti neprirodne riječi [...] 2. (koga, što) oštrim riječima napadati, grđiti“. U zasebnoj natuknici psovka se definira kao: „neprirodne riječi koje se upućuju u gnjevu, kojima se što izvrgava ruglu ili koje se upotrebljavaju kao poštapalice u neuglađenom govoru“⁴³. Kao što možemo primijetiti, primjeri hrvatskih rječnika u određivanju psovki važnom smatraju karakteristiku neprirodnosti, dakle ističu još jedan izvanjezični učinak psovanja i psovki. Ukratko, možemo zamijetiti da rječničke definicije ne mogu u potpunosti zadovoljiti potrebe ovog rada i da su u navedenim primjerima usmjerene samo na jedan aspekt psovanja ili psovke, u pravilu onaj koji prednjači u hijerarhiji asocijativnosti, a to su najčešće emocije i neprimjerenost. Ipak, smatramo da je važno da u rječnicima postoji distinkcija između onog što je psovanje i psovka, odnosno u engleskom prijevodu koji ćemo koristiti za ove izraze *swearing* i *swearword*. Važnost te razlike za kontekst našega rada objasniti ćemo u narednom odlomku.

3. 1. 2. Frekventnost psovačkih izraza u korpusima

Jedan od načina pomoću kojeg možemo izbjeći proizvoljnost u diskusiji o psovanju i psovačkim izrazima svakako je analiza korpusa s obzirom na frekvenciju pojavljivanja

⁴⁰ *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. 9th edition. 2015 .Oxford University Press.

⁴¹ *MacMillan English Advanced Dictionary for Advanced Learners*. International Student Edition. 2006. MacMillan Education.

⁴² *Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Školska knjiga.

⁴³ Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber.

određenih leksema u jeziku. Naime, primjeri kojima se koristimo za potrebe ovoga rada nisu posve proizvoljni, već ih nastojimo utemeljiti na empirijskim temeljima u svrhu legitimiziranja naših hipoteza i zaključaka. Za potrebe ovoga rada proučili smo nekoliko odabranih internetskih korpusa od kojih ćemo izdvojiti *British National Corpus (BNC)*, *Corpus of Contemporary American English (COCA)*, *NOW Corpus (News of the Web)*, *Hrvatski nacionalni korpus* te *Hrvatsku jezičnu riznicu* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Navedeni korpusi odabrani su ponajprije zbog velike količine tekstova, što umanjuje mogućnost da se izrazi koje istražujemo ne pojave u reprezentativnom uzorku. Također valja napomenuti da se odabrani korpusi u pravilu sastoje i od pisanih tekstova kao i od transkribiranog govorenog jezika gdje je potonja kategorija mnogo važnija za proučavanje psovačkih izraza. Ipak, radi ekonomičnosti u statistici pristupit ćemo korpusima kao cjelini što se spomenute kategorije tiče. Isto tako polivalentnost pojedinih psovačkih izraza neće biti zasebna kategorija, iako smo u potpunosti svjesni kompleksnosti problema te ćemo ga iz različitih aspekata proučiti u drugim dijelovima rada.

Opsegom najveći korpus je *NOW Corpus* koji sadrži oko 6,8 milijardi riječi što je relevantan podatak s obzirom da pojavnost psovačkih oblika treba sagledati u kontekstu ukupnog broja riječi određenog korpusa. Prema tome, daleko najfrekventniji oblik je *shit* i njegove derivacije s 53268 pojavnih oblika. Nakon njega slijedi oblik *fuck* s 28344 oblika, a ako u obzir uzmemo izvedene oblike koji se mogu koristiti kako zasebne cjeline u praksi (*motherfucker*, *fucking*, *fuckwit*) tada dolazimo do brojke koja premašuje 66000 jedinica, čime dolazimo do zaključka da je navedeni izraz zapravo najčešći od svih ostalih. Od ostalih psovačkih izraza možemo zabilježiti *asshole* s 5077 pojavna oblika i *cunt* s 1586, dok se ostatak proučavanih izraza ne ističe po pojavnosti ili se pak može svrstati kao izvedeni oblik navedenih četiriju oblika. Naravno, mogući prigovor da je svođenje engleskog psovanja na tek četiri leksičke jedinice pretjerano pojednostavljivanje, kao i isključivanje riječi poput *dick* i *bitch* koje imaju veliku nevulgarnu upotrebu, no ne vidimo pretjeranog smisla u dubokoj analizi, a svrha nam je zapravo stvaranje istraživačke perspektive, kao što smo već spomenuli u uvodnom ulomku ovog dijela rada. Sljedeći po veličini je *COCA* s 560 milijuna riječi te u već površnoj usporedbi s prvim korpusom jest određena pravilnost u proporcionalnosti. Naime, *fuck* i njegove derivacije imaju preko 23000 pojavnih oblika, dok ih jedinica *shit* ima preko 16000. U istom omjeru nalazimo i jedinice *asshole* i *cunt* s 2192, odnosno 350 pojavnih oblika. Posljednji engleski korpus koji smo uzeli u obzir jest *BNC* s oko 100 milijuna riječi. Prema očekivanom obrascu pokazuje iste omjere kao i prethodna dva korpusa te oblik *fuck* ima oko 5000 pojavnih oblika, *shit* manje od 2000, dok se posljednja dva proučavana izraza

pojavljuju iznimno rijetko (manje od 300 puta). Što se pak hrvatskog jezika tiče, proučavana dva korpusa ukazuju na problem s pretraživanjem ovakvog tipa građe s obzirom na flektivne mogućnosti hrvatskog. Naime, iako po osjećaju izvornog govornika možemo pretpostaviti da će polivalentni oblik 'jebati' i brojne njegove derivacije biti dominantne, takav zaključak nećemo dobiti ako ga utemeljimo na poznavanju korpusa. Ipak, prema rezultatima Hrvatskog nacionalnog korpusa najčešći oblici su 'kurac' (0,34 po milijunu) i 'sranje' (0,32 po milijunu) s 73, odnosno 70 pojavnih oblika u korpusu. Objašnjenje za ovakvo stanje možemo pronaći upravo u nemogućnosti korpusa da povežu različite oblike ovog glagola u zasebnu jedinicu s obzirom na razne mogućnosti njihovih zapisa kao i brojnost mogućih uloga u danom kontekstu. Nadalje, malen broj psovačkih jedinica svjedoči o ograničenosti korpusa na određene tipove tekstova koje ne sadrže takve izraze, pa tako primjerice inače vrlo frekventni usklik 'jebote' nalazimo u Hrvatskom jezičnom korpusu samo 14 puta, od čega čak 11 primjera dolazi iz knjige Gorana Tribusona *Gorka čokolada*. Prema tome, navedena upozorenja valja uzeti u obzir kada govorimo o čestotnosti psovačkih izraza u hrvatskom jeziku, pa je uz oslanjanje na znanje izvornog govornika moguće dati procjenu prema kojoj su navedeni psovački oblici među najčešćima u govoru.

3.2. Psovanje kao govorni čin

Vrlo detaljan i lucidan pokušaj definiranja psovke, ali ne i specifično pojma psovanja, iznosi u svojem diplomskom radu Pavel Pilch te ćemo ga ovdje navesti u cijelosti: „Psovka je prije svega govorni čin koji je uvijek uključen u komunikacijsku situaciju. Taj je čin najčešće izraz verbalne agresije koja može (a ne mora) biti usmjerena prema nekome ili nečemu. Psovka se većinom smatra nepristojnom u međuljudskoj komunikaciji jer često koristi vulgarne i opscene riječi, napada i vrijeđa, huli ili narušava socijalne tabue. Ponekad je oštro i grubo hiperbolizirani iskaz, pretjerana metaforična oznaka čija je glavna uloga smanjivanje nečije vrijednosti. S druge strane često se psovka koristi kao poštapalica, većinom u neuglađenom govoru, kao estetsko sredstvo, kao prijekor. Izgovorena psovka najčešće polazi iz frustracije, gnjeva, mržnje ili čovjekove želje da se opusti, no može biti i oznaka pripadnosti nekoj socijalnoj grupi, slabog obrazovanja ili odgoja. Na kraju krajeva, psovka je neophodni dio prirodnog jezika koji uglavnom puni na različiti način obrambene ili

napadačke komunikacijske funkcije u različitim kontekstima i situacijama.“⁴⁴ Pilchova definicija, koliko ona iscrpna bila, može biti vrlo dobra ishodišna točka za daljnju raspravu o temi, kao i za konstruktivnu kritiku. Prema tome, smatramo da je u određenoj mjeri neslaganje s ovom definicijom i njezino nadopunjavanje vlastitim opažanjima produktivno te da u krajnjoj liniji može samo obogatiti raspravu o temi zauzimanjem svojevrsne alternativne perspektive. Dakle, prvo što možemo zamijetiti jest osnovno određenje prema kojem je „Psovka [...] govorni čin [...] uvijek uključen u komunikacijsku situaciju“. Naravno, mogli bismo reći da su sve riječi uopće uvijek uključene u neku vrstu komunikacijske situacije jer to im je i primarna namjena, čime bi ovo određenje bilo pomalo suvišno, ali iz njega saznajemo da je autor vjerojatno imao na pameti usmenost psovki s obzirom na činjenicu da se one često vežu uz živ govor. Ono što nas ovdje više zanima jest ishodišna riječ definicije – psovka. Naime, spomenuli smo da smatramo kako je važno razlikovati psovanje i psovke, odnosno *swearing* i *swearwords*, a čini nam da je u slučaju ove definicije došlo do svojevrsnog terminološkog obrata. Naravno, ovdje se ne radi ni o kakvoj grešci, već smatramo da definicija koju nude Badurina i Pranjković može pomoći u razlikovanju. Ključna rečenica njihovog teorijskog pristupa problemu kojemu se trenutno bavimo glasi: „Po svemu sudeći, ako vulgarizam ne mora biti psovka (a ne mora!), ako psovka ne mora sadržavati vulgarnu riječi (a uistnu [sic!] ni to ne mora!)“⁴⁵. Drugim riječima, autori odvajaju govorni čin od same vulgarnu riječi, što u konačnici znači da „psovka“ ne mora u sebi sadržavati psovke. Dakle, prema njihovom shvaćanju psovanje nije određeno vulgarnošću, kao što ni vulgarnost nije određena psovanjem. O ispravnosti ove postavke bit će još rasprave, ali je iznimno važno postavka prema kojoj saznajemo da se psovačka aktivnost ostvaruje na više razina. Prema tome, doima nam se prikladnijim da govorni čin nazivamo psovanje, a njegov leksički sastav nazivamo psovka. Isto tako, sličan zaključak možemo preslikati i na engleski jezik u kojemu je razlika znatno transparentnija nego u hrvatskome. Stoga je *swearing* govorni čin čije su sadržajne sastavnice *swearwords*. Govoreći u kontekstu jezičnih razina, možemo zamijetiti da psovanje obuhvaća više jezične razine poput sintakse i diskursa, iako ih je zapravo teško precizno odrediti, a psovke su dio leksičke razine, odnosno pripadaju leksiku koji bi bio inherentno vulgaran. Nadalje, poslužimo li se etimološkom raščlambom u engleskoj riječi *swearword* i shvatimo li je na objašnjeni način, zaključujemo da se uistinu radi o riječima – elementima leksičke razine. Svakako, treba napomenuti da je inherentna

⁴⁴ Pilch, Pavel. 2011. *Psovka u hrvatskome i češkome jeziku*. Diplomski rad. Mentorica: Mirna Stehlíková Đurasek. Brno. str. 22.

⁴⁵ Badurina, Pranjković. *ibid.* str. 229.

vulgarnost problematičan i nestalan koncept te ju je, unatoč poznavanju društvenih normi i granica dobrog ukusa, vrlo teško odrediti u apsolutnim mjerilima. Ovo je zapravo još jedan dobar razlog zašto ovaj rad razlikuje i kontekstualizira bliskoznačne pojmove psovanja i psovke. U tom smislu dobro je navesti opažanje Tomislava Ladana koji u svojem eseju *Psovka u jeziku i književnosti* (1970) govori o fluidnoj prirodi odnosa između označitelja i označenika u psovanju. Iako je njegov rad uglavnom usmjeren na demitologizaciju psovanja u društvenom kontekstu, Ladan sljedećim opažanjem ulazi u samu srž tog govornog čina: „Što se pak same budućnosti psovke kao psovke tiče, nedvojbeno možemo pretpostaviti ovako: dok bude ljudske zajednice sa sustavom vlasti i nadzora – čega će još dugo i dugo biti – bit će i psovke. Jer, recimo da nekomu psovanje božanstva više i nije psovka; on u božansko biće ne vjeruje, te se ne boji kazne, kao što ne očekuje ni nagradu. [...] Mijenjaju se samo sadržaji, ali ne i bitna, nosiva struktura misli i odnošaja. Određene ustanove, stanovite osobe, neki predmeti – obično moćni ili vezani uz moć – uvijek su tabu.“⁴⁶ Primjeren zaključak koji bi mogao slijediti iz prijašnje rasprave zasigurno se može odnositi na svestremenost i postojanost psovanja, a svakako ne treba zanemariti ni mogućnost da se radi o određenoj vrsti jezične univerzalije. Na sličan način razmišlja i Maclean Johnson unatoč nedostatku čvrstih empirijskih dokaza u svojoj raspravi *On the comfort of cussing* (1928). Riječ je o jednom od prvih znanstvenih radova o toj jezičnoj pojavi bez negativnog stava ili moralističkih pretenzija te zauzima poprilično progresivan stav o psovanju za ondašnje vrijeme. Autor stoga u tom kontekstu navodi sljedeću tvrdnju: „Swearing is the nearest approach we have to a universal language. All races and ages understand it. Witness the ease with which children acquire the words. There is a natural eloquence about swearing that is not gained in schools. [...] It is only the cultured man, who can swear in seven different languages. That is the real bliss. One knows that the art of swearing is lifted above vulgarity. [...] It is cited on good authority that the ease with which one swears in English is what has made it the great commercial language of the world“⁴⁷. U krajnjem slučaju i neovisno o Johnsonovim pretpostavkama, to bi mogla biti implikacijska univerzalija prema čijem bi načelu psovanje bilo uvjetovano postojanjem tabua kako ih određuje Ladan, iako je možda teže govoriti o neimplikacijskom slučaju jezične univerzalije kako je shvaća Johnson.⁴⁸

Sljedeći problem koji Pilch spominje jest verbalna agresija. On je smatra jednom od ključnih sastavnica psovanja, a zanimljiva je njegova tvrdnja prema kojoj ta agresija ne mora

⁴⁶ Ladan, Tomislav. Ibid. str. 218.

⁴⁷ Johnson, Maclean E. 1928. On the Comfort of Cussing. *The North American Review*. god. 225. br. 840. str. 188.

⁴⁸ Marković. Ivan. ibid. str. 157.

nužno imati recipijenta. Raspravljajući o ovom pojmu na određeni način ulazimo u područje psihologije, gdje se ovaj tip agresije definira kao „the act of using aggressive language on a target“⁴⁹. Verbalna agresija kao supstitucija za fizičko nasilje često je tematska okosnica psovanja, a činjenicu potvrđuje i spomenuta sažeta definicija rječnika. Također, agresija je vjerojatno prva asocijacija emocije ako govorimo o emotivnom naboju psovke, no nikako se ne smijemo zaustaviti na njoj. Zato ćemo u narednom odlomku pomnije raspraviti fenomene emotivnosti i izražajnosti jer razumijevanje prirode njihovog odnosa smatramo ključnim za razumijevanje jedne od temeljnih karakteristika psovanja.

3.3. Izražajnost i emotivnost

Pilchova definicija o emotivnosti nastavlja se nizom sličnih negativnih emocija vezanih uz psovku te tako spominje frustraciju, gnjev i mržnju, ali isto tako govori i o potrebi za pripadnošću grupi kao i opuštanju. Što se točnosti tog određenja tiče, smatramo da je ono u potpunosti prihvatljivo i da u njemu nema ničega spornog samog po sebi, ali ipak se doima da je važna odrednica psovanja u određenoj mjeri zanemarena. U tom smislu Pilch s pravom spominje potrebu za pripadanjem nekoj skupini kao motivaciju za psovanje, no smatramo da autor nije dovoljno elaborirao svoju pretpostavku. Naime, pripadanje skupini može, a čak ne mora, evocirati pozitivne emocije, no uz tu vrstu psovanja vrlo teško ćemo vezati agresiju i ostale negativne emocije. Stoga već prva nadopuna navedenoj definiciji može biti da psovanje može služiti tome da se iznesu i pozitivne emocije. Lučić u svojem radu primjećuje istu stvar: „Međutim, psovka se može koristiti i za iskazivanje pozitivnih emocija kao što je, na primjer, ugodno iznenađenje (Di si, pizda ti materina!?) ili raznježenost (Jebem ti miša maloga!)“.⁵⁰ Obuhvativši stoga i pozitivne i negativne emocije, čini nam se da nismo još u potpunosti iscrpili mogućnosti ovog aspekta psovanja. Na tome tragu veoma je lako zamisliti primjer gdje psovanje služi kao sredstvo iskazivanja emocija koje ne možemo kvalificirati ni kao negativne ni kao pozitivne. Takvo je primjerice iznenađenje u rečenici: *Jebote, koliko se ljudi skupilo na trgu danas!*. Naravno, značenje ovog iskaza uvelike je kontekstualno, prema tome emotivni naboj iza psovke jest promjenjiv. Smatramo da nije nužno davati primjere za ostale emocije s obzirom na to da bi se ovaj niz mogao nastaviti u nedogled jer nije teško zamisliti

⁴⁹ Hamilton, Mark A. 2011. Verbal Aggression: Understanding the Psychological Antecedents and Social Consequences. *Journal of Language and Social Psychology* god. 31 br. 5. (https://www.researchgate.net/publication/254116768_Verbal_Aggression_Understanding_the_Psychological_Antecedents_and_Social_Consequences)

⁵⁰ Lučić, Radovan. Ibid. str. 586.

psovačke izraze koje bismo mogli pridodati emocijama poput straha, tuge, radosti, zbnunjenosti, itd. Nadalje, uzmemo li za primjer rečenicu koja predstavlja isječak iz govorenog teksta te glasi ovako: „[...] *i hodam ti ja ulicom i, jebote, prijeđem cestu [...]*“ problem dobiva još jednu novu dimenziju. Psovački izraz 'jebote' u ovom kontekstu ne možemo baš odveć lako povezati uz neku određenu emociju, bila ona pozitivna ili negativna. Također, istraživanja su ustvrdila da se percepcija psovačkog čina u sugovornika ne može okarakterizirati kao pretežito negativna prema rječničkim definicijama, kako bismo mogli pretpostaviti, već je ona u većini slučajeva neutralna ili čak pozitivna⁵¹. U krajnjem slučaju, zapravo je vrlo teško odrediti čemu taj čin uistinu služi, iako ga u svakodnevnoj, neslužbenoj komunikaciji možemo čuti veoma često. Naravno, kao i u prethodnom primjeru iznimno je važno poznavanje konteksta u kojemu se rečenica nalazi, a konačna interpretacija ovisi o intonaciji, intenzitetu i frekventnosti navedenog izraza u diskursu te ostalim mogućim varijablama u izgovoru. Stoga je moguće zamisliti izgovor ove rečenice u kojem govornik koristi psovački izraz kao svojevrsnu jezičnu poštapalicu, stanku ili pak veznik, bez nekog osobitog emotivnog naboja, dok ga pak recipijent ne registrira kao nešto važno ili zasićeno relevantnom informacijom. Ipak, ono što možemo reći o njemu, obratimo li više pozornosti na izraz za razliku od sudionika komunikacije, jest da se on ističe od ostatka rečenice i zaokuplja pažnju jer značenjski ne pripada temi iskaza kojemu pripada. Zapravo bismo mogli kazati da je riječ o svojevrsnom metajezičnom umetku. Definirajući idiomatske potencijale natuknice 'jebati' Anić isto tako spominje dva slična oblika koja također možemo smatrati svojevrsnim varijacijama već ponuđenog primjera. Pa je tako izraz 'jebem ti' određen kao „poštapalica bez značenja u rečenici, često popunja stanku koja se pravopisno izražava crtom (povlakom) ili zarezom postavljenim po intonaciji“⁵². Na sličan izraz 'jebi ga' određen je kao zasebna, umetnuta rečenica, iako mu je pridano određeno intonativno, neopipljivo značenje. Ukratko, ni Anićevi primjeri nužno ne govore o izostanku emocije, ali zasigurno možemo zaključiti da su ove jezične pojave poprilično apstraktne i teško odredive u svojoj značenjskoj domeni. S druge pak strane, ekvivalent u engleskom jeziku za psovački izraz lišen specifičnog značenja znatno je teže zamisliti, iako naravno nije nemoguće. Takav bi primjerice bio pridjev *fucking* u premodifikaciji jer je u pravilu lišen značenja, a ovisno o kontekstu i određenih emocija. Problem koji se nameće jest da bi zadovoljavajući primjer vjerojatno morao biti poprilično specifičan i uvelike ukorijenjen u kontekst, dok se pak izraz 'jebote' doima u većoj mjeri

⁵¹ Cavazza, Nicoletta; Guidetti, Margherita. 2014. Swearing in Political Discourse: Why Vulgarity Works. *Journal of Language and Social Psychology*. god. 33. br. 5. str. 538.

⁵² Anić, ibid.

ustaljenim u uporabi. Naravno, spomenuti je primjer dovoljan, makar on bio i iznimka, da psovanje ne mora biti usko vezano uz snažne emocije, iako se ono takvim često smatra. Drugim riječima, ako smo psovanje uspješno povezali s cijelim spektrom emocija, pa čak i s njihovim mogućim izostankom, možemo zaključiti da emocije možda i nisu najspretnija odrednica u definiranju ovog fenomena. Međutim, ne možemo zanijekati da se njihova relevantnost u proučavanju psovanja na određeni način podrazumijeva. Također, emocije primarno pripadaju području istraživanja kojima se bavi psihologija i interdisciplinarni znanosti te njihovu ulogu u jeziku treba prepustiti kompetentnijima, dok ćemo se mi prvenstveno zadržati u području lingvistike i funkcijama koje emocije imaju unutar jezika. Prema tome, termin za koji smatramo da bi bolje odgovarao psovanju u ovom smislu bio bi izražajnost ili ekspresivnost. Sličnim terminom koristi se i Jiří Goláň kada objašnjava ovu dimenziju psovanja, a riječ o pojmu *expressivity*⁵³. Valja napomenuti da unatoč sličnostima, izražajnost u ovom smislu ne treba miješati s već etabliranom ekspresivnom funkcijom Romana Jakobsona, već je ovdje riječ o svojstvu psovačkog izraza da se ističe od ostatka iskaza kojem pripada. Jakobsonovo određenje navedenog izraza na neki je način bliže emotivnoj funkciji psovanja od koje se nastojimo distancirati, ali ćemo je raspraviti kasnije da bismo izbjegli terminološke nedoumice. Osim toga, pripadnost iskazu također je na određeni način problematičan koncept jer, iako psovački izraz načelno pripada danom iskazu, on se iz njega istovremeno i izdvaja, kao što smo prethodno već spomenuli, i to ponajprije sadržajno i značenjski. Objasnjenje možemo naći u neprozirnom i često prenesenom značenju psovke, što Pilch dobro naslućuje u sintagmi „pretjerana metaforična oznaka“. Ovdje se ponajprije misli na hiperboličnost psovanja, no o tome će biti riječi kasnije. Ipak, svakako možemo govoriti o određenom stupnju nedoslovnosti u psovanju jer psovke koje koristimo u pravilu se transformiraju na temelju metaforizacije njihove inherentne vulgarnosti čime se udaljavamo od izvornog značenja, iako to značenje ne treba zanemariti u potpunosti. Prethodna tvrdnja vrijedi i u hrvatskom i u engleskom što veoma lako možemo potkrijepiti primjerima iz obaju jezika. Naime, ako se doista radi o psovanju, rečenica „*Jebat će ti mater kad dođe doma*“ vrlo se vjerojatno može interpretirati kao svojevrsna prijetnja fizičkim ili verbalnim nasiljem, a njezino je razumijevanje uvjetovano poznavanjem odnosa između doslovnog i prenesenog značenja. Isti zaključak možemo izvući i iz sličnog engleskog primjera *He'll fuck you up when he gets home* gdje je posrijedi frazalni glagol *to fuck up* koji već sam po sebi sadrži određenu dozu metaforičnosti s obzirom na činjenicu da ga ne možemo razumjeti kao puki zbroj

⁵³ Goláň, Jiří. 2006. *Swearwords in translation*. Diplomski rad. str. 11.

njegovih sastavnica. U prethodnom primjeru zanimljivo je primijetiti povezanost između metaforičkog načela ustroja frazalnog glagola i psovke čiji je on nositelj. Također treba spomenuti da su navedeni primjeri odabrani zbog sličnosti u značenju, ali nije naodmet zamijetiti da se načini njihove metaforičke konceptualizacije ipak u određenoj mjeri razlikuju. Naime, hrvatski izraz počiva na spajanju dviju punoznačnih riječi čija uporaba pokriva znatno širi spektar značenja, dok se pak engleski frazalni glagol s odgovarajućim objektom može smatrati specifičnijim, a samim time i značenjski transparentnijim.

No bez ulaženja u daljnju raspravu u tom smjeru, smatramo da možemo na temelju onoga što smo iznijeli razraditi i preoblikovati okvirnu definiciju psovanja da bi nam poslužila u kasnijem radu. Naravno, to nikako ne možemo učiniti bez upozorenja na moguće manjkavosti i previde koje bi naša radna definicija imala s obzirom na već spomenutu kompleksnost i neodređenost materije kojom se bavimo. Dakle, uzevši u obzir sve navedeno, psovanje smatramo govornim činom koji na sadržajnoj razini obuhvaća psovke, inherentno vulgarne lekseme, čije se značenje preoblikovalo prema načelu ustaljene metaforičnosti te na taj način psovanje ostvaruje svoju ekspresivnost. Tom se ekspresivnošću ono izdvaja iz ostatka diskursa u kojem se nalazi.

3.4. Ljungova kategorizacija psovanja

Sadržaj psovanja ponajprije ovisi o kulturi, odnosno jeziku kojemu ona pripada. Iako smo u prethodnom dijelu rada nastojali pristupiti psovanju i psovki na metajezičnoj razini te pronaći metodu pomoću koje bismo ovaj jezični fenomen promatrali kao jezičnu univerzaliju, smatramo da je također nužno sagledati problem u kontekstu engleskog i hrvatskog jezika te pronaći vezu s univerzalističkim pristupom. Naime, osim što ćemo time konkretizirati našu problematiku i pridati teoretskim postavkama potkrjepljenje, smještanje psovačkih izraza u konkretne jezike dat će nam i mogućnost za komparativan uvid. Nije bezrazložno što se i znatan broj radova na ovu temu temelji upravo na komparativnom pristupu jer nam upravo kontrastiranje dopušta da izdvojimo posebnosti psovanja i psovki koje vjerojatno ne bismo bili u mogućnost prepoznati ograničimo li se na samo jedan jezik, a pogotovo naš materinji. Radovi na koje se u velikoj mjeri referiramo stoga često počivaju na komparativnom pristupu dvaju jezika, možda i zato da izbjegnemo nezahvalnu zadaću definiranja psovanja i psovki s

obzirom na to da je jednostavnije raditi na konkretnim primjerima⁵⁴. Unatoč tome, smatramo da je psovanje, bez obzira na to shvaćamo li ga kao jezičnu univerzaliju ili ne, moguće proučavati i kao lingvističku činjenicu neovisnu o zadanom jezičnom kontekstu, uzmemo li naravno u obzir upozorenje koje smo naveli u prijašnjim redcima. Jedan takav univerzalistički pokušaj nalazimo u knjizi Magnusa Ljunga *Swearing: A Cross-cultural Linguistic Study* (2012) gdje autor nastoji definirati psovanje, nastojeći se udaljiti od specifičnog jezičnog konteksta, iako je ishodišni jezik njegovih teorijskih postavki zapravo engleski. Osim engleskog autor nastoji navoditi primjere iz što više svjetskih jezika da bi njegovi zaključci proizašli iz što većeg broja konkretnih psovki i psovačkih izraza. Stoga je možda i razumljivo da Ljung zapravo nikada eksplicitno ne nudi čvrstu definiciju psovanja kao što je to primjerice pokušao ovaj rad. Umjesto iscrpnog određenja psovanja i psovki autor nam predstavlja alternativan način proučavanja i razumijevanja tog fenomena – kriterijski pristup. Naime, navedene su četiri kategorije značajki prema kojima možemo prepoznati je li u zadanoj situaciji uistinu riječ o psovanju. Dotaknuvši se problema definiranja psovanja, Ljung navodi sljedeće: „Despite their different views on what swearing actually is and how it is best described, the studies above all set up certain basic criteria that in their opinion have to be met in order for an utterance to count as swearing.“ Prethodno spomenuti kriteriji koje neki jezični izraz mora zadovoljiti da bismo ga mogli smatrati psovanjem su sljedeći: “1. Swearing is the use of utterances containing taboo words. 2. The taboo words are used with non-literal meaning. 3. Many utterances that constitute swearing are subject to severe lexical, phrasal and syntactic constraints which suggest that most swearing qualifies as formulaic language. 4. Swearing is emotive language: its main function is to reflect, or seem to reflect, the speaker’s feelings and attitudes“.⁵⁵

Već u prvoj tvrdnji nalazimo sličnost s našim zaključcima te opravdanje za inzistiranje na razlikovanju psovanja i psovki, odnosno u slučaju engleskog *swearing* i *swearwords*. Naime, Ljung na sličan način govori o psovanju kao korištenju izjava koje u sebi sadrži neki tabu, što možemo shvatiti kao odnos govornog čina i njegovog sadržaja. Što se pak riječi tabu tiče, ona je možda čak i primjerenija u općoj kategorizaciji psovanja jer obuhvaća povredu bilo kojeg kulturnog tabua bez obzira na njegovu potencijalnu vulgarnost. Samim time Ljung

⁵⁴ Ponajprije mislimo na radove Pavla Pilcha, koji govori o odnosu češkog i hrvatskog psovanja, Radovana Lučića, koji uspoređuje hrvatske i nizozemske vulgarizme, te knjigu „Psovka u hrvatskome i njemačkome jeziku“ grupe autora Mikić-Pehar-Mikić. U istu skupinu možemo staviti i radove koje se bave prijevodom psovanja, iako im je teoretska osnovna nerazvijena.

⁵⁵ Ljung, Magnus. 2012. *Swearing: A Cross-cultural Linguistic Study*. Palgrave MacMillan. str. 4.

u psovanje uključuje i teško odredivu blasfemiju⁵⁶ koju ćemo mi ipak smatrati graničnim slučajem s obzirom na činjenicu da ona ne koristi inherentno vulgarne riječi. Prema navedenom određenju izrazi poput 'Kvrugu!', 'Dođavola!', 'Isuse!', 'Svetog mi Ante!', „*Goddamn!*, *Christ!*, *Good heavens!* i *Bloody hell!* mogu se smatrati psovanjem jer u svojem sadržajnom aspektu imaju tabu. Ipak, nađe li se sadržajna komponenta ovih izraza u izvornom, sakralnom kontekstu, oni gube svoju psovačku, odnosno blasfemičnu funkciju. Prema istim kriterijima vulgarne riječi, de Saussureovim rječnikom jezični znakovi, čiji je označitelj vulgaran same po sebi ne mogu konstituirati psovanje. Pa tako same po sebi izolirane riječi *fucking*, *shit*, *kurac* i *sranje* možemo shvatiti kao vulgarne pandane riječima s kojima dijele označeno, ali se razlikuju samo po vulgarnosti označitelja. Ljung takve riječi naziva ne-religijskim tabuom te ih svrstava, mogli bismo reći, prema načelu pripadnosti nizu povezanih leksičkih polja: „Non-religious taboo is restricted to words considered to be vulgar and/or embarrassing, typically vernacular words for excrement, sexual intercourse and various other sexual practices regarded as deviant and the sexual organs“⁵⁷. Uzmemo li sve navedeno u obzir, možemo zaključiti da se već prije spomenuta inherentna vulgarnost ne odnosi na izvanjezičnu stvarnost, nego u određenoj mjeri pripada domeni stilskog izbora jer govornik odlučuje hoće li odabrati vulgarnu alternativu ili će se poslužiti prihvatljivim ne-vulgarnim sinonimom. Vratimo li se nakratko na odnos blasfemičnih riječi i vulgarizama, primjećujemo da njihova funkcija unutar govornog čina psovanja u svojoj prirodi veoma slična, pa čak možda i jednaka, što je zapravo najjači argument za uvrštavanje svih potencijalnih tabua u domenu psovanja. Ipak, promotrimo li ove dvije skupine riječi izvan spomenutog govornog čina, postaje nam jasno da ne postoji apsolutno ništa sporno u vezi sa sakralnim izrazima u ne-psovačkom kontekstu te da ne postoji mogućnost da se vulgarnost ublaži istoznačnicom jer vulgarnosti i nema. S druge strane, vulgarne riječi, odnosno psovke, snažnije su vezane uz čin psovanja upravo zbog svoje sadržajne komponente te im stoga moramo dati prednost u kategorizaciji u odnosu na primjerice pseudopsovke, jezičnu pojavu koja je u svojoj prirodi veoma slična već spomenutim potencijalno blasfemičnim izrazima. Takvi pseudopsovački izrazi također zadovoljavaju samo formalne zahtjeve, na primjer 'Sto mu gromova!', 'Ježi ga!', *Fudge!* *Cheese and crackers!* dok je tabu prisutan tek u obliku ublažene reference. Nedostatak te ključne komponente ne dopušta nam da navedene izraze kategoriziramo kao oblike psovanja.

⁵⁶ Natuknica internetske enciklopedije LZMK-a razlikuje između blasfemije i blasfemije u psovki, iako nažalost ne ulazi u detalje te problematike. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8081>

⁵⁷ Ljung, *ibid.* str. 7.

Sljedeći kriterij koji je nužno raspraviti jest metaforična priroda psovanja. Problemom metaforičnosti i nedoslovnosti bavili smo se već u prethodnom dijelu rada kada smo analizirali Pilchovu definiciju psovanja. No ovdje je važna opreka u odnosu na vulgarni doslovni jezik za kojeg ne možemo smatrati da pripada govornom činu psovanja te u tom slučaju zapravo možemo govoriti o problemu koji se nameće kao dijametralna suprotnost kriteriju vulgarnosti, odnosno ne-vulgarnosti. Jednostavnije rečeno, možemo li psovanjem smatrati svaki vulgarizam u bilo kojem njegovom obliku bez obzira na njegovu kontekstualiziranost? Ljung negira takvu mogućnost tvrdeći da je za čin psovanja potreban barem neki oblik metaforičke transformacije, dajući primjere poput zamišljenih usklika *Shag!** i *Screw!**⁵⁸ da bi pokazao da oni nisu u komplementarnom odnosu s očekivanim i ustaljenim psovačkim izrazom *Fuck!* s obzirom na činjenicu da su prethodno navedeni izrazi u uporabi ograničeni na svoje doslovno, seksualno značenje.⁵⁹ Isto tako možemo nadodati da valja biti oprezan u uspoređivanju navedenih izraza, odnosno riječi koje ih sačinjavaju, jer je evidentno da se oni razlikuju po stupnju inherentne vulgarnosti, iako im je leksičko značenje otprilike jednako. Dakle, zamišljeni su izrazi nedvojbeno vulgarni, ali očito nemaju dovoljan potencijal da se transformiraju u psovački čin. Naravno, tu se pojavljuje nova nedoumica vezana uz spomenuti stupanj inherentne vulgarnosti jer je zapravo nemoguće odrediti u kakvom se odnosu ona nalazi s jezičnom praksom. Drugim riječima, postavlja se pitanje je li vulgarnost prethodila jezičnoj praksi ili je pak situacija bila obrnuta. Bilo kako bilo, instinkt govornika engleskog jezika, koliko god on bio empirijski nedohvatljiv, svakako će prepoznati upravo usklik *Fuck!* kao jedini mogući jezični oblik u tom odabiru, a k tome će još potvrditi da upravo ta riječ ostavlja najupečatljiviji dojam u odnosu na druga dva primjera.

Što se pak situacije u hrvatskom jeziku tiče, ona je u velikoj mjeri podudarna, ali ipak pronalazimo određene razlike koje se vrlo vjerojatno mogu objasniti različitom prirodom dvaju jezika. Naime, metaforička transformacija u hrvatskom u većoj je mjeri fluidna nego što je to slučaj u engleskom jeziku, što naravno ovisi o temeljnim načelima ustroja pojedinog jezika. Jedan od najvažnijih jezičnih razloga za takvo stanje stvari zasigurno bi mogla biti razlika u potencijalu inflektivnosti između engleskog i hrvatskog jer u hrvatskom zamjećujemo slobodniju sintaktičku strukturu što potencijalno utječe na transformacijski potencijal određenog vulgarnog izraza da postane psovački čin. Iako nismo uspjeli pronaći potvrdu u znanstvenim radovima, poslužiti ćemo primjerom iz ruskog jezika s obzirom na to

⁵⁸ Znakom * Ljung označava izraze koji ne postoje u jeziku jer ne zadovoljavaju određenu jezičnu normu i prema tome su nepostojeći.

⁵⁹ Ljung, *ibid.* str. 12.

da taj jezik dijeli jezičnu skupinu s hrvatskim, a određene tvrdnje vezane uz psovanje u velikoj se mjeri podudaraju sa stanjem koje pronalazimo u našem jeziku. Prema tome, S. A. Smith pišući o psovanju u ruskom jeziku ustvrđuje sljedeće: „What is clear is that Russian, as a highly inflected language, has a greater capacity than many other languages to generate obscenity, particularly through its highly complex verbal system. [...] it is claimed that the number of *mat* [psovački] expressions is potentially limitless. The various forms of the verb 'ebat (to fuck), for example, can mean anything from 'to work', 'to deceive', 'to lie', 'to be pretentious', 'to be tired' [...]”⁶⁰. Promotrimo li srž navedenog citata, posljedično se nameće pitanje odnosa potencijala metaforičke transformacije i prirode jezika, odnosno je li riječ o tome da su određeni jezici pogodniji za govorni čin psovanja od drugih ili je ipak problem u površnoj percepciji i neutemeljenim predrasudama koje potječu iz nekritičkog shvaćanja kulturalnog a samim time i jezičnog determinizma. Naravno, smatramo da je potonje objašnjenje u mnogo čemu opravdanije i preciznije, no valja razumjeti da se zablude ne temelje na pogrešnim opservacijama, već na nerazrađenim interpretacijama. Dakle, nije riječ o tome da je hrvatski vulgarniji i da zato ima „veći potencijal za [...] stvaranje opscenosti“ od engleskog, već se radi o usporedbi različitih jezičnih mehanizama koji stoje iza geneze psovanja. Stoga smatramo da je ovaj problem nužno detaljnije promotriti i utvrditi odnos psovanja i oblika psovačkih izraza u hrvatskom i engleskom, čime ćemo se pomnije baviti kasnije kada ćemo raspravljati o kreativnim mogućnostima psovanja. Četvrti kriterij koji Ljung navodi odnosi se na forumulaičnost psovanja. Autor smatra da u psovanju postoje određeni obrasci izražavanja vezani uz psovačke izraze. Posvetivši velik dio rada frazemima, odnosno idiomima, vrlo je očigledno da usporedba odnosa psovanja i spomenutog jezičnog fenomena mora biti znatno iscrpnija od same rasprave o Ljungovoj natuknici. Zasad ćemo samo napomenuti da smatramo da je forumulaična komponenta iznimno važna za razumijevanje fenomena psovanja te da se za dobro poimanje ove problematike taj kriterij ističe više od svih ostalih.

3.5. Jezične funkcije i psovanje

Što se pak posljednjeg kriterija za određivanje psovki tiče, o njemu smo već raspravljali te smo kao svojevrsan zaključak dali prednost pojmu ekspresivnosti u odnosu na

⁶⁰ Smith, A. S. 1998. The Social Meanings of Swearing: Workers and Bad Language in Late Imperial and Early Soviet Russia. *Past and Present*. br. 160. str. 171-172.

emocije, iako tvrdimo da ih nije u potpunosti moguće izbaciti iz jednadžbe. Naime, promotrimo li pobliže spomenutu relaciju između psovanja i emocija, svakako možemo uočiti poveznicu s Jakobsonovom teorijom o funkcijama jezika gdje se u našem slučaju ponajprije ističe emotivna funkcija vezana uz poziciju govornika⁶¹. Drugim riječima, ne želimo reći da je pozivanje na tu utjecajnu lingvističku teoriju neopravdano, ali smatramo da je subjektivistički pristup, a vjerojatno i onaj moralistički, pridonio razumijevanju psovanja isključivo u kontekstu njegove emotivne komponente. Stoga ćemo sada dati još jedan dobar razlog za davanje prednosti pojmu izražajnosti nad emocionalnim određenjem vezanim uz ulogu subjekta. Naime, osvrnemo li se u kontekstu problematike ovog rada na svih šest Jakobsonovih funkcija jezika i na načine kako su te funkcije određene, možemo zamijetiti da nije nemoguće zamisliti primjere psovanja koji se odnose na bilo koju od tih funkcija. Sjetimo li se samo već spomenutih psovačkih izraza 'jebote', 'jebemu', 'jebemti' u kontekstu rasprave o potencijalnoj emocionalnoj neutralnosti u određenim slučajevima, svakako nam se nameće fatička funkcija kao najbolje objašnjenje za motiv korištenja ovog izraza. U engleskom je isto tako moguće osvijestiti i učvrstiti komunikacijski kontakt ubacivanjem interjeksije *Shit!* ili *Fuck!* kao na primjer u rečenicama „(...) A: *He's knocking on the window, and he breaks the glass! B: Shit! (...)*“ gdje navedeni izraz u kontekstu ima vrlo sličan učinak brojnim izrazima i izvanjezičnim signalima kojima se potiče nastavak komunikacije. Jednostavnije rečeno, *Shit!* se može prevesti na doslovni jezik, izbacimo li komponentu vulgarnosti, kao *Nastavi govoriti, Aha, Razumijem, Što se dogodilo dalje*, itd. Naravno, moramo ponovno napomenuti da interpretacija navedenoga primjera ovisi o nizu faktora te da i najmanja promjena u intonaciji ili poretku riječi može uvelike utjecati na promjenu funkcije određenog psovačkog izraza. Stoga ako samo dodamo jedan novi element u prijašnji primjer, recimo „[...] A: *He's knocking on the window, and, fuck, he breaks the glass! B: Shit! [...]*“, već možemo govoriti o potencijalnoj konativnoj funkciji jer nije nemoguće da je svrha tog novog elementa upravo ostavljanje snažnijeg dojma na sugovornika i dodatno osvještavanje njegove uloge u govornoj situaciji. Dakle, *fuck* se u ovom slučaju podudara s glagolom *listen* ili sa sintagmom (*you listen carefully* te na taj način ostvaruje spomenutu konativnu ulogu. Naravno, navedeni primjer ne smatramo odviše prototipnim s obzirom da je konativna funkcija psovanja eksplicitnije i jasnije ostvarena u mnogim psovačkim izrazima koji se temelje na imperativnoj strukturi. Drugim riječima, vulgarno oslovljavanje sugovornika pronalazimo u gotovo svim izrazima koji u sebi implicitno ili eksplicitno sadrže zamjenicu „ti“ kao što su primjerice vrlo

⁶¹ Jakobson, Roman. 1960. *Linguistics and Poetics*. Internetski članak.

učestali *Fuck you(rself)!*, *(You) Eat shit!*, *Jebem ti mater*, *Jebi se (ti)!* i sl. Referencijalna funkcija doima se samorazumljivom u čemu zapravo počiva njezin najveći problem te ju je stoga s jedne strane vrlo lako povezati sa psovanjem, no samim time moguće je jednostavno s njome povezati bilo koji element jezika koji je trenutni referent. Hébert u već spomenutom članku upozorava na problematičnost terminologije kod Jakobsona: „Jakobson remarks that the context is what is known as the 'referent' in another, somewhat ambiguous, nomenclature" (1960, p. 353). Amazingly, this does not stop him from using the term 'referential' for the function whose target factor is the context. Moreover, the term 'context' is no less ambiguous, both in general and in this particular case. Jakobson says that the context is 'either verbal or capable of being verbalized'. As for the referential function, Jakobson gives the synonyms 'denotative' and 'cognitive' (1960, p. 353), but unlike all the other functions, this one is not presented in detail, and seems to be taken for granted.“⁶² Gotovo identičan problem nalazimo i kod metajezične funkcije. U svojoj srži riječ je o mogućnosti jezika da govori o jeziku samom, dakle o svojevrsnoj jezičnoj autoreferencijalnosti čiji su prototipni primjeri smješteni u okviru lingvističkog istraživanja, kao na primjer *Je li riječ „čovjek“ imenica?*. Primijenimo li navedeno određenje na domenu psovanja, vrlo teško možemo doći do definitivnog zaključka o primjenjivosti spomenute funkcije u psovačkom kontekstu. Naime, ključno bi pitanje zapravo bilo može li se psovkom o jeziku ili točnije može li se psovanjem o psovanju, ali doima nam se da odgovor na to pitanje ne može biti jednostran.

Ipak, ono što možemo reći jest da smo ranije odredili ekspresivnost kao jednu od ključnih karakteristika psovanja, u smislu da se ono kao takvo nužno izdvaja iz konteksta kojemu pripada. Također, pojam pripadnosti je u tome smislu problematičan i teško je odrediti mjesto psovke u diskursu, kao što smo već napomenuli govoreći o njezinom potencijalnom heterotopijskom položaju. Prema tome određenju psovanje bi u svojoj prirodi bilo metajezično s obzirom na navedeni položaj i time ostvarivalo funkciju izvanjezičnog komentara koji barem po značenjskom kriteriju ne pripada ostatku diskursa. Šesta i posljednja funkcija jezika jest ona poetska i nju zasigurno možemo smatrati najzanimljivijom ali i najkompleksnijom u ovome nizu. Poetska funkcija u mnogočemu dijeli značajke s metajezičnom funkcijom, no usmjerenost u ovom slučaju odnosi se na poruku samu, što ujedno predstavlja kvintesenciju književnog stvaralaštva. Već spominjanjem književnosti zalazimo u jedno široko i nepregledno polje istraživanja u čijim je okvirima veoma teško zadržati ishodišni fokus, stoga smatramo da je potreban alternativan pristup problemu.

⁶² Hébert, Louis. 2011. *The Functions of Language*. *Signo*.

Drugačije rečeno, očito je da psovanje ima značajan potencijal što se njegove poetske funkcije tiče, a najbolji način da ovome problemu kvalitetno pristupi jest uvođenjem pojma stilogenosti, odnosno stilističkog potencijala psovanja.

3.6. Stilistika psovanja

Naime, kada smo spominjali pojam izražajnosti, odnosno ekspresivnosti, dotakli smo se jedne od najvažnijih karakteristika psovanja kao takvog i upravo je to temelj na kojemu možemo izgraditi tvrdnju o stilogenosti psovanja. Drugim riječima, izražajne mogućnosti psovanja usko su vezane uz stilske osobine te su zapravo na neki način i uvjetovane njima. Stoga ćemo u ovome dijelu rada nastojati sagledati spomenute izražajne potencijale koje psovanje može ostvariti u odnosu na neoznačeni jezik te ga time učiniti veoma učinkovitim sredstvom u komunikaciji. Istu stvar možemo izreći sažetije i upečatljivije poslužimo li se poznatom ruskom poslovičicom „Речь без мата, щи без томата (Reč bez mata, šči bez tomata)“⁶³ koja govori o važnoj ulozi psovanja u govoru. To je upravo onaj element pomoću kojeg govor dobiva svoju specifičnu boju, odnosno koristeći termine iz ovoga rada – svoju prepoznatljivost i izražajnost.

Kada govorimo o tipu komunikacije koja podrazumijeva psovanje svakako ćemo se najprije dosjetiti privatnog diskursa gdje prevladava neformalna i intimna atmosfera, no nikako ne smijemo zanemariti činjenicu da psovanje i vulgarni izrazi postepeno pronalaze svoje mjesto i u javnom diskursu što nikako nije slučajno. Proces normaliziranja i prihvaćanja psovanja u javnoj sferi dugotrajan je i kompleksan te se i danas nalazi u kontrastu s društvenim moralom i često izaziva polemike oko granica dobrog ukusa koje vjerojatno još potječu iz preskriptivističkih antičkih izvora i utjecajne Kvintilijanove retorike⁶⁴. Prema tome s obzirom na njegovu opširnost veoma ga je teško zadovoljavajuće raspraviti u okvirima ovoga rada, pogotovo ako želimo uzeti u obzir i kulurološke implikacije. Ipak, ono o čemu možemo govoriti jest suženi fokus spomenutog problema koji se očituje u političkom diskursu kao što su to učinile Cavazza i Guidetti u svojem radu *Swearing in Political discourse: Why vulgarity works*. Autorice su konkretno bile inspirirane usponom talijanske populističke stranke *Movimento 5 Stelle* (Pokret 5 zvijezda) i šokantnom vulgarnošću i energičnošću u javnim nastupima osnivača pokreta Beppea Grilla. Nadovezat ćemo se na to istraživanje tek

⁶³ S.A, Smith. Ibid. str. 167. Doslovno: Govor bez psovanja je kao šči bez rajčice.

⁶⁴ Hunt, Jonathan. 2012. From Cacemphaton to Cher: Foul Language and Evidence in the Rhetorical Tradition. *Relevant Rhetorics*. br. 3. str. 7

kratkim tvrdnjom da je vulgarnost u političkom diskursu uvijek bila prisutna barem u polujavnom obliku te postoje mnogi primjeri koji to potvrđuju. Navest ćemo jedan takav primjer, iako ne sumnjamo da ih je bilo mnogo. Dakle, poprilično je poznat jedan dokumentirani istup američkog predsjednika Lyndona B. Johnsona koji je iskoristio vulgarnu i ekspresivnu izjavu nakon neuspješnog diplomatskog pristupa: „Listen to me, Mr. Ambassador! F_ck your parliament and your constitution!“⁶⁵. Uvjerljivost se citirane prijetnje temelji na snazi psovačkog izraza, čime ona postaje upečatljivija i izravnija. Naravno, slažemo se da je ovakva retorika unazad nekoliko godina popratila uspjeh nekih populističkih pokreta u potpuno javnom prostoru, ali je ova taktika sasvim sigurno i ranije bila u repertoaru rasprava iza zatvorenih vrata gdje je korištena sa sličnom retoričkom namjerom. Raspravljajući o toj problematici, autorice pronalaze vezu između varijabli psovanja i efektivnosti poruke kod recipijenta, što je odnos koji nisu u potpunosti definirale jer su nastojale izbjeći izravno povezivanje ishoda glasanja i vulgarnog izražavanja. Do vrlo sličnog zaključka dolazi i Jonathan Hunt u svojem eseju gdje se navode rezultati istraživanja prema kojima govori sa psovačkim izrazima imaju veći stupanj uvjerljivosti. Autor smatra da se korištenjem takvih oblika nastoji evocirati autentičnost izražavanja, barem u odnosu na neoznačene govore⁶⁶. Isto tako, u radu Cavazzi i Guidetti implicitno se nameće specifičan fenomen korištenja psovanja u javnoj komunikaciji, pri čemu je njegova svrha da se politička poruka što više preoblikuje u formu privatnoga razgovora te se tako evocira prisnost i intimnost. Svakako, ovaj slučaj zahtijeva iznimnu opreznost jer su empirijski dokazi o pozitivnom utjecaju psovanja na promjenu mišljenja vrlo rijetki, no svakako možemo zamijetiti indicije o svojevrsnom efektu promjene pažnje koji neobilježeni iskaz nema⁶⁷. O krajnjem dometu psovanja i njegovoj uporabi u političkom diskursu autorice zaključuju: „Even though we are inclined to interpret our results in terms of strategic use of a rhetorical device (i.e., people swear not only for expressing emotions but also because, in the course of experience, they have associated this behaviour with its communicative efficacy), we cannot claim that this is a conscious and deliberate strategy“⁶⁸. Iako ne možemo sa sigurnošću negirati navedeni zaključak, smatramo da teza o nedostatku svjesne strategije korištenja psovačkih izraza može barem biti u određenoj mjeri preispitana. Ako prihvatimo činjenicu da je politički govor u svojoj srži ponajprije retorički oblik, onda iz navedenog slijedi da se on

⁶⁵ <http://www.historycommons.org/context.jsp?item=a1967johnsonflea>

⁶⁶ Hunt, Jonathan. Ibid.. str. 10.

⁶⁷ Cavazza, Guidetti. Ibid. str. 538.

⁶⁸ Ibid. str. 544.

sastoji od triju modusa retoričkog dokazivanja – logosa, etosa i patosa⁶⁹. U slučaju vulgarnosti političkog diskursa, patos se doima najvažnijom od nabrojanih triju sastavnica s obzirom na to da ovaj element podrazumijeva utjecaj na stanje govornika i njihovo uvjerenje. Prema tome, nametanje mišljenja i emotivni utisak na govornike jedna je od primarnih zadaća bilo kojeg političkog govora te je vrlo teško povjerovati da je ijedan element jednog takvog promišljenog govora proizvoljan, pogotovo kada je riječ o psovanju koje se osobito izdvaja iz ostatka teksta kojemu pripada i time plijeni pozornost publike. Ukratko, dojma smo da psovanje može biti iznimno snažan retorički alat pod uvjetom da se govornik njime pravilno služi, što je zapravo tvrdnja koja se može odnositi na uspješno korištenje bilo koje stilske figure ili retoričkog postupka.

Kada smo već spomenuli figure, možemo se zapitati je li psovanje kao takvo vezano uz neke specifične retoričke figure ili je tek riječ o teoretskom pokušaju osuđenom na propast u relativizmu, nastavimo li u smjeru koji smo ranije zacrtali. Apsolutistički nas odgovori ne mogu zadovoljiti u ovom slučaju, no u prijašnjim smo odlomcima raspravljali o veoma sličnom problemu iz drugačijeg motrišta. Govoreći o karakteristikama i prepoznavanju psovanja, odredili smo metaforičnost kao ključan kriterij za klasificiranje određenog jezičnog fenomena u navedenu kategoriju. Ipak, valja reći da je spomenuti kriterij metaforičnosti ponajprije bio ograničen na nedoslovnost jer se vulgarnost ostvaruje i na toj razini. Prezentirano određenje metaforičnosti stoga je u mnogočemu blisko onome Georgea Lakoffa prema kojem: „Metaphor mapping involves a source domain and a target domain [...] The mapping is typically partial. It maps the structure in the source domain onto a corresponding structure in the target domain“⁷⁰. Dakle, Lakoffova poznata teorija konceptualnih metafora govori o transferu dviju domena, pa uzmemo li stoga vrlo jednostavan primjer gdje uzvik 'Sranje!' predstavlja ishodišnu domenu, a pomoću metaforičkog transfera prelazi u domenu koja predstavlja primjerice nepovoljnu situaciju, možemo vrlo jasno vidjeti kako funkcionira jedan od osnovnih mehanizama psovanja. No metaforu možemo shvatiti i u užem smislu, dakle kao primarno stilsku figuru, prema kojemu se fokus sa samog transfera značenja prebacuje na potencijal kreativnosti i učinkovitosti u stilističkom smislu. Stoga ćemo se u ovom kontekstu poslužiti definicijom metafore koja potencira njene stilističke mogućnosti za razliku od njenog lingvističkog, točnije kognitivističkog određenja. Dakle, u tom smislu metaforu možemo odrediti kao „zamjenjivanje jedne riječi drugom prema značenjskoj srodnosti ili analogiji [...] Povezujući različita područja, metafora reorganizira naše viđenje

⁶⁹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47012>

⁷⁰ Lakoff, George. 1987. *Women, Fire and Dangerous Things*. The University of Chicago Press. str. 288.

svijeta, pokreće imaginaciju, obogaćuje percepciju, a iskazu priskrbuje neposrednost i slikovitost. Sastavni je dio svih poraba jezika – od razgovornog preko medijskog do pjesničkog diskurza. [...]“⁷¹. S posljednjom ćemo se tvrdnjom svakako složiti te je nadopuniti da je metafora zasigurno dio i psovačkog diskursa, a koji bi se naravno mogao smatrati podvrstom spomenutoga razgovornoga, no nikako ne smijemo zaboraviti da taj jezični fenomen nije ograničen samo na jedan tip diskursa, kao što smo vidjeli na primjeru javnog i političkog. Naravno, svoju najvažniju i najzapaženiju ulogu ostvaruje upravo u razgovornom, neformalnom stilu ili tzv. sniženom registru. Spomenuta određenja daju nam za naslutiti da je psovanje prisutno od osnovnih razina jezičnog izražavanja, da je ono opće prepoznatljivo i na određen način demokratično u svojoj uporabi. Slične zaključke donosi i Kvintilijan govoreći o iskonskoj prirodi metafore i tvrdeći da je metafora „dar prirode (...) često [je] nesvjesno upotrebljava i neobrazovana svjetina (...) privlačna i lijepa da se i u najizvršnijem govoru odlikuje svojim vlastitim sjajem (...) svakoj stvari daje ime“⁷². Ne možemo se složiti da se navedeno određenje u potpunosti može primijeniti na psovanje kao takvo, ali valja zamijetiti široku i nesvjesnu uporabu oblika utemeljenih na metaforičkim principima, što se u određenoj mjeri poklapa i s načelima psovačkih izraza. Ono što nas najviše zanima u ovom kontekstu jest potencijal kreativnosti i stilistički učinci koji se mogu ostvariti psovanjem. Ipak, problematika ni u ovom slučaju nije jednoznačna jer navedene kategorije u podjelama tipova metafora sadrže znatne razlike. Drugim riječima, ne možemo svaki psovački izraz smatrati kreativnim činom jer, ako ih pozornije pogledamo, većina ih je upravo suprotnog određenja, odnosno odlikuje se ustaljenom i prepoznatljivom formom. Stoga je možda dobro u to područje uvesti tipološku podjelu prema kojoj se metafore dijele na spoznajne, ekspresivne i poetske prema načelu karaktera metaforičkog značenja, stupnja metaforičnosti i tipa diskurza u kojem se pojavljuju⁷³. O postojanju prve vrste psovanja, dakle svojevrsne katahreze u tome području, vrlo je nezahvalno govoriti jer bi to podrazumijevalo da se određene izvanjezične pojave ne mogu izraziti ni na jedan drugi način već psovačkim izrazom. Prema tome, u prilog odbacivanju postojanja katahrestičkog psovanja svakako ide i činjenica da je psovanje moguće izbjeći ili parafrazirati neobilježenim izrazom. Ipak, zanimljivo je u ovom kontekstu spomenuti tzv. antropocentrične okamenjene metafore koje počivaju na dijelovima tijela kao što su na primjer 'glava' (glava kuće, glava čavla) ili 'srce' (srce lubenice, srce grada)⁷⁴ i preispitati koju ulogu u njima ima dio tijela koji se smatra vulgarnim. Dakle, što možemo u

⁷¹ Bagić, Krešimir. 2012. *Rječnik stilskih figura*. Školska knjiga. str. 187.

⁷² Prema Bagić. Ibid. str. 191.

⁷³ Bagić. Ibid. str. 187.

⁷⁴ Bagić. Ibid. str. 188.

tome smislu reći o izrazu poput 'pizda materina' i njegovoj pripadnosti sferi spoznajne metafore? Zasižno je riječ o jednoj iznimno specifičnoj i okamenjenoj sintagmi, no teško je pak sa sigurnošću govoriti o nezamjenjivosti jer ju je moguće zamijeniti u kontekstu s blažim oblikom poput 'Idi kvragu!' ili izrazom koji odgovara danom kontekstu. Ukratko, spoznajno psovanje vrlo je nestabilan koncept, ali već sljedeća kategorija pokazuje znatno veće mogućnosti za raščlambu u odnosu na njega. Naime, riječ je o oblicima koji imaju „izrazit karakterizacijski potencijal“ i kao takvi zalaze u samu srž psovanja. Spomenuti oblici veoma su rašireni u obliku formulaičnih izraza, a o čemu će biti više riječ kasnije, te su veoma prepoznatljivi. Nadalje, u njih možemo uvrstiti zapravo svaki psovački izraz u svakodnevnoj uporabi pod uvjetom da se njegova forma ostvaruje u zadanim okvirima spomenute prepoznatljivosti.

Ipak, za stilističku analizu psovanja, barem što se kreativnog potencijala tiče, ti su oblici manje zanimljivi od posljednje kategorije – poetske metafore. Ovdje je ponajprije riječ o nekonvencionalnim psovačkim oblicima koji su na određeni način varijacije na prethodno spomenutu kategoriju. Dakle, ne možemo nikako govoriti o slobodnoj varijaciji i potpunoj proizvoljnosti, već treba razumjeti da postoje određena ograničenja u vezi s kreativnim potencijalom u ovom slučaju te valja imati na umu da je razlikovanje u odnosu na domenu ekspresivnih metafora stoga i otežano. Drugim riječima, novotvoreni psovački izrazi trebali bi odgovarati ranije spomenutim kriterijima psovanja te bi se isto tako morali temeljiti na principima geneze koji karakteriziraju ustaljene i formulaične izraze. Spomenuti principi nastajanja psovačkih izraza u velikoj mjeri ovise o prirodi jezika u kojemu nastaju, stoga smatramo da je kreativni potencijal najbolje istražiti u komparativnom kontekstu u hrvatskom i engleskom. Prema tome u određenom jeziku možemo očekivati preferenciju specifičnog tematskog kompleksa ili neke karakteristične gramatičke strukture, kao primjerice dominaciju imperativnih oblika ili pak korištenje novih rječogradnih⁷⁵ postupaka. Primjerice, Ljung govori o zamjenskom psovanju u glagola 'ebat, jezičnom fenomenu u kojem taj polivalentni glagol zamjenjuje ostale frekventne i uobičajene glagole, te u tom kontekstu ističe ruski jezik kao iznimku u svim slavenskim jezicima. Za primjer daje rusku rečenicu koja bi se na hrvatski mogla prevesti kao *On je opizdio Ivana ciglom po glavi*⁷⁶. Ipak, doima se da je situacija vrlo slična i u hrvatskom jer glagol jebati ima niz metaforičkih primjena, pogotovo ako mu pridružimo rječogradni postupak afiksacije. Naime, spomenuti glagol, odnosno

⁷⁵ Prema Marković, *ibid.* str. 54.

⁷⁶ Ljung, *ibid.* str. 165. „On zaxuj a'cil Ivana kirpičom po golove“. Doslovno: On je okurčio Ivana ciglom po glavi.

njegova osnova, u pravilu se često pojavljuje zajedno s nekoliko odabranih prefikasa kao što je slučaj u primjerima poput 'zajebati', 'odjebati', 'razjebati', 'sjebati', 'najebati', 'izjebati', itd. Također, treba spomenuti i sufiksalsnu mogućnost modificiranja korijenskog oblika **jebavati* koji se u pravilu uvijek pojavljuje u obliku s prefiksom, a otvara nove značenjske mogućnosti korijenskog glagola. Navedeni glagoli mogu pokrivati veoma široko polje značenja i njihova je interpretacija ponajprije ovisna o kontekstu. Jednostavnije rečeno, svoj smisao dobivaju u odnosu s riječima koje ih bliže nadopunjuju čime se otvara mogućnost za brojne potencijalne varijacije psovačkih izraza. U engleskom je situacija pomalo drugačija i zamjensko psovanje kao takvo ne postoji, iako bismo mogli raspravljati o mogućnostima varijacije određenih frazalnih glagola. Naravno, spomenute alternative veoma su rijetke, ali su relativno česte u uporabi pa zato možemo navesti primjere poput *fuck off*, *fuck over* i *fuck up*. Ipak, kreativnost u engleskome možemo potražiti u nekim drugim rječogradbenim i sintaktičkim područjima. Vrlo poznat primjer koji svjedoči o osvještavanju neostvarenih potencijala jezika zasigurno je već ustaljena kovanica *absofuckinglutely* s obzirom na korištenje postupka infiksacije. Iako je ovdje riječ o vrlo kreativnom korištenju jezika, prije ćemo reći da je ovaj oblik usamljena iznimka nego ustaljeno pravilo. Međutim, obratimo li na pozornost na jedan drugačiji jezični postupak, točnije slaganje ili kompoziciju, uvidjet ćemo da engleski ima veće mogućnosti za slobodno slaganje novih psovačkih izraza. Dakle, slaganje je vrlo jednostavan rječogradbeni postupak gdje se više leksičkih morfema ulančava u niz. Prema tome, za primjer možemo preuzeti višečlane interjekcije poput *Dog-fucking ear-grease* ili *Shit-eating fat-ass*⁷⁷ čiji autor tvrdi da su oni kreativna nadgradnja jednostavnijih i prepoznatljivijih dvočlanih psovačkih izraza kao što bi na primjer bili *cuntpuddle*, *fucknugget*, *wankstain*, *fuckwit* ili *shitbird*. Također je vrijedno spomenuti da se na istim osnovama ostvaruju i već vrlo ustaljeni izrazi *motherfucker* i *cocksucker*. Uglavnom, u pravilu se radi o spajanju vulgarnog leksema s neoznačenim leksemom koji zapravo u velikoj mjeri gubi svoje značenje i postaje dio psovačkog izraza da bi ga učinio neobičnijim i upečatljivijim. Kao što smo vidjeli u prvim dvama primjerima, premodifikacija je također moguća te se u pravilu sastoji od kombinacije imenskog i glagolskog dijela, dok se pak glavni dio sastoji od složenice stvorene od dvije imenske sastavnice. Nadalje, smatramo da je važno reći da spomenuta shema ne čini beziznimno pravilo, no pravilnost nalazimo u korištenju rječogradbenog postupka slaganja koji se doima vrlo pogodnim za kreativno psovanje u engleskom jeziku. Kao što smo ranije natuknuli, razlog takve raspodjele stilističkih postupaka u navedenim dvama jezicima

⁷⁷ <https://creativeswears.livejournal.com>

možemo vjerojatno pronaći u samom jezičnom ustroju ili, preciznije rečeno, u njihovoj specifičnoj morfološkoj tipologiji. Prema tome, engleski se u velikoj mjeri podudara s odrednicom izolativnog ili analitičkog jezika s obzirom na činjenicu da u pravilu nema vezanih morfova te će složenice, što naravno vrijedi i za navedene psovačke izraze, biti sastavljene od leksičkih morfova⁷⁸. S druge pak strane, hrvatski pripada flektivnim jezicima te je bilo očekivano da će kombiniranje gramatičkih i leksičkih morfova biti jedna od metoda ostvarivanja kreativnog potencijala u psovanju. Ponovno, to nisu isključivi načini, ali se doima da prednjače u oblicima neobičnog psovanja jer su najprimjereniji za dani jezik.

Osim navedenih razlika između dva jezika koje se temelje na drugačijim principima ostvarivanja kreativnosti, potrebno je odrediti i raspraviti zajedničke mehanizme pomoću kojih psovanje u različitim jezicima funkcionira. Drugim riječima, postavlja se pitanje postoji li neko univerzalno stilističko sredstvo ili specifična metoda u osnovi psovanja, izuzev već spomenute metafore čije se tendencije manifestiraju u nizu slikovitih ostvaraja. Naime, kada smo ranije govorili o osobinama psovanja, spomenuli smo da je u tom jezičnom fenomenu važan element ekspresivnosti u odnosu na neoznačeni jezik. Navedena definicija u stilističkom kontekstu zapravo ne otkriva mnogo osim činjenice da psovački izrazi pokazuju visok stupanj podudaranja s učinkom koji na jezik imaju i stilističke figure općenito. Ravnajući se stoga prema određenju drugih autora čiji se radovi bave sličnom problematikom, a ponajprije Ljungom, doveli smo u vezu određenje ekspresivnosti s konceptom metafore. Ipak, doima se da navedena dedukcija, iako u načelu ispravna, ostavlja dovoljno prostora za dodatna pojašnjenja i specifikacije u ovom području. Prema tome, smatramo da je opravdano uvođenje pojma hiperbole u diskusiju jer bi navedeni pojam mogao pomoći u daljnjem razumijevanju jezičnog fenomena psovanja. U istraženju literaturi nismo pronašli eksplicitne tvrdnje o odnosu psovanja i hiperbole, ali vrlo je lako zamijetiti da je preuveličavanje jedno od osnovnih načela u psovanju. Naravno, ne možemo tvrditi da je svako psovanje u svojoj prirodi hiperbolično, no takva tendencija svakako postoji. U prilog navedenoj postavci ide i određenje hiperbole koja je izvedena figura zato što ona „[...] ne posjeduje formalni oblik nego se ostvaruje preko drugih figura. Često ju zatječemo u metaforama [...], poredbama [...], antonomazijama, sinegdohama, gradacijama [...]”⁷⁹.“ Dakle, najvažnija informacija koju možemo izvući iz navedene definicije svakako je priroda odnosa između metafore i hiperbole. Jednostavnije rečeno, postavlja se pitanje koliko je važna hiperbolična metafora u razumijevanju fenomena psovanja i koja je zapravo njezina uloga. Problematiku je mnogo

⁷⁸ Marković, *ibid.* str. 148.

⁷⁹ Bagić, *ibid.* str. 140.

jednostavnije objasniti na primjerima gdje možemo jasnije uvidjeti pretpostavke o hiperboli koje smo iznijeli. Uzmemo li stoga dva relativno uobičajena psovačka izraza, jedan iz hrvatskog, drugi iz engleskog, odmah ćemo primijetiti nesrazmjer između doslovnog i prenesenog značenja, točnije razine odstupanja koja se nameće kada usporedimo te dvije razine. Primjerice, *Idi u tri pičke materine!* i *Go fuck yourself with a broomstick!* dva su poprilično stilistički obilježena izraza koji bi u određenom kontekstu možda mogli biti međusobni prijevodi, iako takvo prijevodno rješenje može biti diskutabilno ako osvijestimo kompleksnost prevođenja psovačkih izraza. Taj ćemo problem zasad ostaviti postrance, ali je nedvojbeno da je njihova poruka u određenoj mjeri podudarna. Dakle, ono što zamjećujemo jest navedena sličnost doslovnog značenja dvaju izraza, ali njihova se komplementarnost ostvaruje i na znatno jednostavnijoj razini. Naime, ono što možemo zamijetiti jest tendencija prema pretjerivanju koja se ostvaruje korištenjem karikiranih i vulgarnih riječi, što je na neki način i osnova motivacije psovanja kao takvog. Stoga bi se moglo braniti stajalište da na isti način hiperbolu ostvaruju i psovački izrazi koji u sebi možda i nemaju očite pretjerivačke elemente poput raznih pridjevskih modifikatora, rečeničnih dodataka ili ponavljanja. Jednostavni psovački izrazi kao što su *Fuck you!*, 'Jebi se!' ili 'Sranje!' mogu se shvatiti kao hiperbolični u svojoj prirodi ako ih doživimo u njihovom raskoraku sa značenjem koje im je namijenjeno u zadanom kontekstu jer ekspresivnim potencijalnom psovanja nastojimo naglasiti važnost određenog dijela jezičnog izraza. Ukratko, možemo pretpostaviti da je psovanje u svojoj srži hiperboličko, što naravno ne znači da nužno sadrži ili ostvaruje istoimenu figuru, već je riječ o tendenciji pretjerivanja koja obilježava prirodu psovačkog izraza.

Zanimljivo je stoga primijetiti da obrnuto proporcionalna zakonitost vrijedi u slučaju pojedinih idioma. Kao što smo rekli, ti slikoviti i netransparentni izrazi često pomoću ustaljenog i prepoznatljivog oblika izražavaju određene misli, ideje ili koncepte koje je teško izraziti na doslovan način. S obzirom na sve negativne konotacije, jedan od najčešćih koncepata koji se izražava pomoću idioma je smrt⁸⁰ i upravo zbog tih konotacija ona na određeni način zahtijeva uporabu eufemizma. Veliku pokrivenost idiomima pokazuju i ostala tabuizirana društvenog života, pa je stoga očekivano da se govor o seksualnosti i tjelesnim funkcijama odvija isključivo pomoću primjerenih idioma. Usporedimo li zatim odnos s načinom na koji funkcionira psovanje, dolazimo do zaključka o zrcalnom odnosu dviju suprotstavljenih težnji između psovanja i idioma. Dakle, psovanje usmjerava svoju poziciju

⁸⁰ Lista sadrži velik broj načina da se izrazi jedan koncept, a vrlo lako možemo zamisliti mnogo sličnih idioma u hrvatskom. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_expressions_related_to_death

prema polu hiperbole, dok s druge strane ne vulgarni idiomi s tabuiziranim označenikom gravitiraju prema eufemizmu. Nadalje, obrnuta proporcionalnost vrijedi i u odnosu označitelja i označenog jer psovanje se oslanja na korištenje vulgarnih riječi da se izrazi ne vulgaran koncept, a spomenuta vrsta idioma čini upravo suprotno – na primjeren način označuje tabuizirane pojave. Naravno, ove su tvrdnje samo pretpostavke te ih je potrebno uzeti uz određenu dozu opreznosti, ali nemoguće je negirati točnost njezinih temeljenih teza. Svakako, nužno ju je dodatno istražiti, a isto tako detaljnije proučiti odnos između psovanja i idioma koji je ključan da bi se oba fenomena mogla bolje shvatiti. Zato ćemo se u daljnjem radu posvetiti njihovom međusobnom odnosu i pokušati uvidjeti međusobne sličnosti i razlike.

3.7. Problemi prevođenja psovačkih izraza

U završnom dijelu ovoga rada posvetit ćemo se međusobnom odnosu dvaju jezičnih fenomena kojima smo se detaljno bavili u prijašnjoj raspravi. Drugim riječima, pokušat ćemo uspostaviti najvažnije zajedničke karakteristike psovanja i idiomatičnih izraza iz komparativne perspektive na temelju saznanja iz dosadašnje analize. Naravno, osnovna teoretska vodilja u tome naumu svakako će biti hipoteza prema kojoj psovanje smatramo jezičnom pojavom koja se uvelike temelji na principima idiomatičnosti. Također je važno napomenuti da ni u kojem slučaju ne izjednačujemo navedena dva pojma s obzirom na činjenicu da ne pripadaju istim jezičnim kategorijama, ali smatramo da će uspostavljanje međusobnog odnosa doprinijeti boljem razumijevanju ovih dvaju kompleksnih i zanimljivih fenomena, posebice psovanja koje je u znatnije marginalizirano u odnosu na dobro proučenu idiomatičnost.

Kada smo govorili o posebnostima idioma i idiomatičnih izraza u komparativnom odnosu hrvatskog i engleskog, došli smo do spoznaje da prevođenje i pronalaženje zadovoljavajućih izraza u većini slučajeva nije nimalo jednostavno s obzirom na jezične i kulturne razlike između dvaju navedenih jezika. Ponajprije je bila riječ o razlikama na leksičkoj i gramatičkoj razini, a svakako ne treba zanemariti činjenicu da se određene ideje i zamisli drugačije konceptualiziraju ovisno o različitim kulturološkim određenjima. Ipak, predstavili smo nekoliko rješenja za ovaj problem pa tako možemo govoriti o situacijama gdje su oba idioma identična, zatim prepoznajemo pronalaženje idiomatskog ekvivalenta, te konačno imamo metode kalkiranja i neidiomatičnih parafraza. Uzmemo li sve navedeno u obzir, na tim ćemo osnovama sada pokušati primijeniti iste kriterije i na sferu psovanja jer i u

ovome slučaju nailazimo na slične ishodišne probleme. Drugim riječima, kada primjerice nastojimo prevoditi psovačke izraze s engleskog na hrvatski, zamjećujemo da će se u pravilu pojaviti neka vrsta diskrepancije, a ona može biti vezana uz značenjsku, sadržajnu ili pak formalnu razinu, no u konačnici će uvijek biti uočljiva. Ukratko, dojma smo da se često radi o neadekvatnom prijevodu koji ne može zadovoljiti poznavatelja obaju jezika. Prema tome, nameće se pitanje može li se psovanje kao takvo uopće prevoditi? Vrlo je teško pronaći jednostran odgovor koji bi zadovoljio ovakvo pitanje, pa bi ga stoga bilo dobro preformulirati – kako se u praksi psovanje inače prevodi? Naravno, mogli bismo jednostavno preslikati rješenja ponuđena iz prakse prevođenja idioma te vjerojatno ne bismo mnogo pogriješili. Primjerice, želimo li govoriti o potpunoj međujezičnoj ekvivalenciji možemo navesti primjere poput *Shit!* i 'Sranje!' koji se mogu bez problema prevesti s jednog jezika u drugi⁸¹. Slična je situacija s primjerima *Fuck off!* koji istovjetni pandan nalaze u hrvatskom prijevodu 'Odjebi!', no ovdje već zamjećujemo različitu gramatičku strukturu dvaju izraza jer teško je zamisliti mnoštvo situacija gdje se zamjenica *se* na engleski prevodi riječju *off*. Osim toga, ne postoji razlog zašto usklik 'Jebi se!' također ne bi bio bolje rješenje u određenim slučajevima, čime se zapravo propituje mogućnost postojanja psovačkih izraza koji su u potpunosti jednaki u oba jezika. Dakle, znamo da postoje internacionalni idiomi, no može li postojati isto takvo psovanje? Uglavnom, ograničen broj ovakvih slučajeva je moguć, no na jednostavnim podudarnostima sličnost ipak staje jer navedemo li već usklik *Fuck!*, postavlja se temeljno pitanje koji od mnoštva sličnih psovačkih izraza u hrvatskom odgovara formom i značenjem. Dakle, radi li se tu o izrazima 'Jebote!', 'Jebemu!' 'Jebemti!' ili čak uskliku 'Kurac!' ovisi ponajprije o odluci prevoditelja i signalima koji se mogu izvući iz originalnog konteksta. Takva višestruka rješenja nas navode prema metodi pronalaženja idiomatskog, odnosno psovačkog ekvivalenta. Većinu prijevoda psovačkih izraza možemo zamisliti uz primjenu ove metode jer ona nastoji očuvati prirodu jezika na koji se prevodi, ali i autentičnost originalnog psovačkog izraza, barem onu konceptualnu. Kalkirani prijevodi su mogući, ali vrlo neobični. Kvintesencijalni primjer ove metode svakako je neologizam *mamojebač* gdje je vjerno sačuvana forma, ali ništa mnogo više od toga. Naime, već na prvi pogled možemo zamijetiti da je ova neobična kovanica posljedica doslovnog prijevoda učestalog i polifunkcionalnog oblika *motherfucker* te će vrlo teško naći svoje mjesto u leksiku hrvatskog jezika. Neologističan je i primjer iz jednog hrvatskog prijevoda kultne knjige J.D. Salinger *Lovac u*

⁸¹ Prema Ljung, ibid. str. 69. hrvatski je jezik iznimka među slavenskim jezicima jer ostali slavenski jezici u pravilu ne koriste uzvike s temom fekalija koji su inače obilježje germanskih jezika.

*žitu*⁸² gdje je vulgarni grafit *Fuck you!* preveden riječ za riječ kao 'Jebem te!' što je sintagma vrlo nekarakteristična, pa možda i nepostojeća za hrvatsko psovanje, iako je doslovna forma originala u potpunosti sačuvana. Posljednju metodu parafraze idioma ne možemo smatrati prihvatljivom u kontekstu psovanja jer bi takav način podrazumijevao neku vrstu zaobilaznog prijevoda psovačkog izraza poput korištenja nevulgarnih oblika ili neke vrste objašnjavanja originala, što nam daje do znanja da metode prevođenja idioma nisu u potpunosti adekvatne u slučaju psovanja.

Dakle, navedeni primjeri pokazuju da je problematika znatno kompleksnija nego što se to možda čini na prvi pogled i da psovanju ipak moramo pristupiti na drugačiji način s obzirom na to da ono vjerojatno i ne pripada istoj jezičnoj kategoriji kao i idiomi. S time na umu, predstaviti ćemo model prevođenja psovanja kako ga predlaže Ieva Zauberga u svojem radu *Pragmatic aspects of the translation of slang and four-letter words*⁸³ koji se prvenstveno bavi adaptacijom anglofone literature u latvijski jezik i problemima vezanim uz prilagođavanje neprimjernog jezika u vidu nedostatka tradicije prevođenja ovakvih izraza. Dakle, riječ je o prevodilačkim postupcima koji uzimaju u obzir posebnost psovanja kao jezičnog fenomena. No prije nego što navedemo Zauberginu raščlambu, smatramo da bi bilo uputno pojasniti da naziv „metoda“ ne odgovara u potpunosti ovom kontekstu jer nije sasvim razjašnjeno je li ovdje uistinu riječ o intencionalnim prevodilačkim strategijama ili se pak radi o svojevrsnoj nužnosti u prijevodu koju nije moguće izbjeći u određenoj situaciji. Prvi od navedenih postupaka u prijevodu autorica određuje pojmom *softening* ili u mogućem hrvatskom prijevodu 'ublažavanje'. Ublažavanje je situacija u kojoj ćemo engleski psovački izraz prevesti slabijim hrvatskim jer bi značenjski ekvivalent bio previše snažan, odnosno u terminologiji ovog rada, bio bi ekspresivniji nego što je to izvorni oblik. Također je važno reći da razlog ovakvome rješenju možemo vidjeti u osobnom izboru prevoditelja koji nastoji smanjiti vulgarnost izvornog izraza, ali isto tako ne smijemo zanemariti spomenutu razliku u ekspresivnosti utemeljenu na jezičnim posebnostima. Slično razmišlja i teoretičar prevoditeljstva Nida koji primjećuje da „swearwords in one language may be based upon the perverted use of divine names, but in another language may be primarily excremental and anatomical“⁸⁴ što dodatno potvrđuje kompleksnost prijevodne prakse psovačkih izraza. Zauberga također zamjećuje spomenute jezične posebnosti te tvrdi da je latvijsko psovanje

⁸² Prijevod Nikole Kršića, Salinger, J.D. 2002. *Lovac u žitu*. ABC Naklada.

⁸³ Zauberga, Ieva. 1994. *Pragmatic aspects of the translation of slang and four-letter words*. University of Latvia. str. 137-145.

⁸⁴ Preuzeto iz Golan. *ibid.* str. 31.

grublje i vulgarnije od engleskog⁸⁵, što je tvrdnja koja se često pripisuje i hrvatskom jeziku u usporedbi s engleskim. Kao što smo već ranije spomenuli, takav način razmišljanja doima se suviše preskriptivnim i etnocentričnim, samim time i teško dokazivim, pa ćemo stoga zadovoljiti činjenicom da potencijalne razlike u ekspresivnosti valja primjereno uskladiti ovisno kontekstu, koliko je god to moguće. Primjerice, vrlo učestala hrvatska formula *Jebo ti pas mater!* u doslovnom bi prijevodu na engleski bila ne samo gramatički neobična, već bi i na smislenom planu privukla previše pozornosti u odnosu na izvornik i time postala previše ekspresivna. Sljedeći prijevodni postupak jest stilistička kompenzacija. Ona zapravo predstavlja slučajeve u kojima prevoditelj nastoji nadoknaditi ispušteni prijevod određenog psovačkog izraza na taj način da na primjerenom mjestu za ciljani jezik umetne odabrani ekspresivni element koji je srodniji duhu tog jezika. Vratimo li se nakratko prijašnjem primjeru na kojemu smo objasnili ublažavanje, u slučaju stilističke kompenzacije možemo zamisliti da se izraz 'Jebo ti pas mater!' u kasnijem dijelu teksta preoblikuje u neku formu koja sadrži izraze prirodnije za engleski jezik poput primjerice *Son of a bitch!*. Dojma smo da je autoričina definicija pomalo uska te da se ovdje zapravo radi o vrsti transformacije gdje se nastoji pronaći najbolji mogući ekvivalent uz očuvanje prirodnosti prijevoda. Ako stoga stilističku kompenzaciju shvatimo kao oblik opće transformacije, onda zasigurno možemo govoriti o veoma plodnom i možda najprimjerenijem načinu prevođenja psovačkih izraza. Prema tome, možemo zaključiti da su razumijevanje ekspresivnosti i stilističkog učinka uistinu ključni za uspješno prevođenje psovanja. Posljednji prijevodni postupak koji autorica navodi jest izravni transfer u kojem se englesko psovanje prevodi više-manje doslovno, a poenta jest zadržati autentičnost originalnog teksta. Naravno, ovaj način sa sobom nosi i niz karakterističnih problema poput nespretnog kalkiranja ili neobičnih neologizama te na taj način čitatelju daje do znanja da je riječ o prijevodu. Osim navedenih triju postupaka smatramo da je važno spomenuti i potpuno izbacivanje. Ponekad psovački izrazi sami po sebi nemaju neko značenje, pa ih je moguće jednostavno ispustiti u određenim slučajevima. Barragan Jimenez objašnjava navedenu problematiku na sljedeći način: „[...] swearwords with a filling function tend to be omitted, especially in subtitling; expletives in the source language may not be considered as such in the target language, and swearwords in written language tend to be considered a more offensive than in oral language.“⁸⁶ Ponekad ispuštanjem možemo stvoriti uvjerljiviji i uspješniji prijevod, što posebno vrijedi za pridjevski *fucking* čija je glavna funkcija naglašavanje riječi kojoj prethodi i vrlo rijetko odgovara

⁸⁵ Zauberga. Ibid. str. 141.

⁸⁶ Barragan, Jimenez, Luz Maria. 2016. *The translation of swearwords in Pulp fiction*. Diplomski rad.

istoznačnom hrvatskom pridjevu. Zaključno možemo ustvrditi da psovanje i idiomi pokazuju određene zajedničke osobine koje se manifestiraju u prevođenju. U prvom redu to je netransparentnost značenja i posebnost forme koji zahtijevaju različite prijevodne strategije te obazrivost prema kontekstu. Također je važno napomenuti da psovanje predstavlja veći izazov s obzirom na to da je riječ o izrazima čiju je ekspresivnost i vulgarnost znatno teže prenijeti u drugi jezik jer se radi o vrlo specifičnom dijelu leksika. Dakle, na temelju usporedbe prijevodnih praksi možemo kazati da psovanje dijeli niz karakteristika s idiomatičnošću u kontekstu prevođenja, no potreban je oprez da se spomenuti fenomeni ne bi smatrali istovjetnima.

3.8. Idiomatičnost psovanja

Nakon što smo pobliže upoznali psovanje i idiome u prijašnjem dijelu rada, s velikom sigurnošću možemo ustvrditi da zamjećujemo niz podudarnosti i zajedničkih karakteristika koji spomenuti fenomeni dijele. Primjerice, usporedivši probleme prevođenja u ta dva slučaja, primijetili smo da je ponajprije riječ o netransparentnim izrazima čije prevođenje zahtijeva poznavanje više razine obaju jezika, kao i korištenje posebnih metoda prevođenja. U određenim slučajevima te su metode podudarne, primjerice traženje konceptualnog ekvivalenta, ali detaljnijim uvidom zaključujemo da postoje određene posebnosti koje vrijede isključivo za jedan od tih fenomena. Tako je ispuštanje često korištena metoda u prevođenju psovačkih izraza, ali je teško možemo smatrati zadovoljavajućom kada je riječ o idiomima. Već na temelju ove osnovne usporedbe možemo odbaciti premise prema kojima bi psovanje bilo okarakterizirano tek kao vulgarni idiomi. Istina je znatno kompleksnija od takvih jednoznačnih i jednosmjernih određenja, stoga ćemo u nastavku rada ponuditi sintetski osvrt koji će u obzir uzeti najvažnije spoznaje o odnosu psovanja i idiomatičnosti.

Raspravljajući o odnosu engleske i hrvatske tradicije u proučavanju idioma izdvojili smo nekoliko najvažnijih karakteristika koje bi se mogle smatrati zajedničkim. Dakako, sasvim je evidentno da istraživači u obje lingvističke tradicije imaju različite polazne točke i zato možemo očekivati određenu diskrepanciju u metodama istraživanja i zaključcima, ali kritičkom usporedbom moguće je izdvojiti ono što je zajedničko idiomima u oba jezika te ima vrijednost univerzalne tvrdnje. Ranije smo na taj način opravdali stavljanje razlike idioma i frazema u drugi plan, no moramo biti svjesni da istraživanja moraju polaziti iz određenog jezika, što posljedično utječe na konceptualizaciju idioma u konkretnom teoretskom planu.

Stoga su određenja koja navodimo ponajprije okvirna i orijentacijska, ali ih nikako ne možemo smatrati proizvoljnima. Dakle, neke od ključnih karakteristike idioma koje je moguće izdvojiti kao zajedničke u hrvatskom i engleskom ustaljene su sveze riječi, formulaičan, ali potencijalno fluidan oblik, ekspresivnosti, stilogenost, opća prihvaćenost i značenjska netransparentnost⁸⁷. Jasno nam je da smo prethodno naveli veći broj značajki i mogućih varijacija, ali za potrebe ove usporedbe saželi smo ih na one najosnovnije. Pođemo li redom, već na prvoj značajki možemo primijetiti podudarnost. Naime, psovački izraz često je ustaljena sveza riječi, što vrlo lako možemo potvrditi primjerom. U pravilu se radi, kao što smo već spomenuli, o svojevrsnim leksičko-sintaktičkim jedinicama koje se s određenom pravilnošću ponavljaju u govoru. Ovdje već vidimo i prisutnost značajke opće prepoznatljivosti s obzirom na to da govornici određenog jezika mogu prepoznati te pravilnosti i intuitivno ustvrditi radi li se o nekom obliku psovanja ili je pak nešto drugo posrijedi. Naravno, individualne razlike u tome pogledu postoje, no opće principijelno načelo teško je u potpunosti opovrgnuti. Demonstriramo li navedenu tvrdnju na konkretnim primjerima, vrlo je izvjesno da ćemo prepoznati sljedeće izraze kao neke oblike psovanja: 'Jebi se!' 'Pička ti materina!' 'U kurac!', *Fuck off!*, *Fuck yourself!*, itd. Svi ovi višočlani izrazi imaju zadan i predvidljiv odnos sastavnih elementa koji se u pravilu ne mijenja, no to nikako ne znači da je varijacija isključena u cjelini. Dakle, ovdje je riječ o svojevrsnoj restriktivnoj fluidnosti koja se manifestira i u slučaju idioma i u psovačkih izraza. Ona se ne mora nužno odnositi samo na kreativnu uporabu i stilogenost, već može pretpostaviti niz varijacija u ostvaraju zajedničke konceptualizacije vezanih uz gramatičke ili leksičke potrebe uporabnog konteksta. Primjerice, shvatimo li izraz *Fuck you!* kao početni oblik, moguće je shvatiti njegove potencijalne varijacije na sljedeći način: [*Fuck/Screw × me/you/him/her/it/us*/You/them!*]⁸⁸. Odredimo li stoga ove oblike kao posljedicu različite konceptualizacije istog psovačkog izraza, onda postaje jasno da nije moguće govoriti o šesnaest nepovezanih oblika, već o načinima modulacije osnovnog izraza. Dodatan argument za ovakvo shvaćanje problematike vrlo se vjerojatno može naći i u leksikografskoj praksi koja zasigurno neće navesti šesnaest natuknica nego samo jednu, baš kao i u slučaju idioma poput *throw/toss in the towel* ili *miss the boat/bus* koji se smatraju varijacijama polaznog,

⁸⁷ Terminologija se ponajprije zasniva na prijevodu rada Fernando i na definiciji HFR-a, ali uzima u obzir zaključke iz ostale proučene literature.

⁸⁸ Navedene mogućnosti ne treba shvatiti u apsolutnom smislu, već je njihova svrha oprimjerenje navedene tvrdnje na sažet način. Iako nisu navedene, dodatne potencijalne varijacije zapravo bi išle u korist dokazivanja pretpostavke o alternativnim ostvarenjima iste konceptualizacije.

konceptualnog oblika⁸⁹. Ukratko, ustaljenost ne podrazumijeva okamenjenu formu, već formu koju možemo promijeniti u određenoj mjeri a da ona ne izgubi svoju ishodišnu prepoznatljivost, a psovanje pokazuje upravo tu značajku. Govoreći o promjenjivosti spomenuli smo i kreativnu, odnosu stilogenu promjenjivost koja se ne odnosi isključivo na kontekstualni gramatički ili leksički odabir, već na svjesno poigravanje ustaljenom formom radi postizanja stilskog učinka. Ovu smo praksu zamijetili i raspravljali o njoj detaljnije i u kontekstu idioma i psovanja te možemo zaključiti da je riječ o području koje pokazuje velik potencijal u kreativnom korištenju spomenutih jezičnih oblika. Jezične igre, umetanja, zamjene, intertekstualne reference i uporaba stilskih figura samo su neke od mogućnosti manipulacije psovačkim izrazima te se vjerojatno radi o području koje zahtijeva detaljnije i sustavnije istraživanje za koje u ovom radu ipak nema mjesta. Posljednje veliko polje preplitanja ovih dvaju proučavanih fenomena nalazimo u netransparentnom značenju. Drugim riječima, psovanje i idiomi u svojem sadržajnom sastavu uvijek su usmjereni prema prenesenom i metaforičkom značenju. Tu je činjenicu lakše demonstrirati u sferi idioma i idiomatičnih izraza jer nam njihova slikovitost jasno daje do znanja da je takav izraz potrebno dekodirati da bismo mogli izvući njegovo značenje. Kada je riječ o psovanju, koncept slikovitosti nije toliko evidentan s obzirom na to da postoji tendencija da značenje psovačkih izraza zanemarujemo u korist njihove ekspresivne moći. No upravo činjenica da njihovo doslovno značenje nije u toj mjeri relevantno govori o važnosti konotativne komponente. Obratimo li pozornost na metaforičku transformaciju sadržaja, uočiti ćemo da se ona ponajprije temelji na kulturološki sankcioniranim tabuima i vulgarnosti. Raspravljajući ranije o toj problematici, naveli smo Ljungovu podjelu koja izdvaja seksualnost, tjelesne funkcije i profanu manipulaciju religijskim simbolima kao primarne izvore transformacije značenja, što se u velikoj mjeri može primijeniti u primjerima iz hrvatskog i engleskog. Jednostavnije rečeno, sadržajna komponenta psovanja na isti je način metaforički transformirana kao što je to u slučaju idioma, uz napomenu da psovanje ima specifičnu i ograničenu domenu iz koje preuzima i preoblikuje svoje značenje.

Kao što smo vidjeli u ovoj sažetoj komparativnoj sintezi, psovanje i idiomi dijele mnoge zajedničke ključne značajke. Unatoč svim nabrojanim podudarnostima, teško je govoriti o uspostavljanju definitivnog odnosa između ova dva fenomena, iako je evidentno da se psovanje u određenoj mjeri temelji na osnovnim načelima idiomatičnosti. S time na umu važno je prihvatiti i činjenicu da postoje i određene razlike koje onemogućuju da postavimo

⁸⁹ Geeraert, Kristina; Baayen, Harald R; Newman, John. 2017. Understanding Idiomatic Variation. *Proceedings of the 13th Workshop on Multiword Expressions*. str. 80.

znak jednakosti između psovanja i idioma. Tu je ponajprije riječ o različitim jezičnim dimenzijama i pozicijama motrišta u proučavanja navedena dva fenomena jer je riječ o dvama zasebnim jezičnim pojavama sa svojim vlastitim pravilima i specifičnim karakteristikama. Nadalje, idiomi su znatno šira skupina te obuhvaćaju veći broj izraza za razliku od psovanja gdje je tematsko određenje ponajprije ograničeno na vulgarne izraze. Dakle, idiomi kao takvi nemaju kategoriju tematske ograničenosti što pretpostavlja da će samim time biti frekventniji i raznovrsniji. Govoreći o stilskim učincima ovih dvaju fenomena, zaključili smo da i psovanje i idiomi u jezičnoj uporabi ostvaruju svojevrsne stilske učinke u odnosu na neoznačeni jezik, no usporedimo li zamijećene učinke, primjećujemo da oni nisu identični. Naime, točno je da ti jezični fenomeni predstavljaju označeni i potencijalno stilogeni jezik, ali je nemoguće tvrditi da oni djeluju na isti način. Spomenuta raznovrsnost i veliki broj idioma idu u prilog činjenici o disperznom fokusu njihovog učinka s obzirom na nedostatak zajedničkog tematskog okvira. Ukratko, idiomi mogu biti slikoviti, kreativni i upečatljivi, no u odnosu na psovanje ne moraju se nužno odlikovati ekspresivnošću kako smo je definirali ranije u radu. Psovanje ima specifičnu ali ne i ograničenu uporabu u usporedbi s idiomima i stoga se karakteristika ekspresivnosti u većoj mjeri ističe baš u tome slučaju, što je na određeni način i najvažnija njihova razlika u odnosu s idiomima. Ukratko, općenite tvrdnje koje pojednostavljaju stanje stvari potrebno je kritički razmotriti te zatim preispitati, pa stoga u konačnici ne bismo trebali poistovjećivati idiome i psovanje, iako je ishodišna ideja za ovu usporedbu djelomično utemeljena na toj simplističkoj pretpostavci. Upravo nam spomenuti kritički pristup omogućuje da pomnije promotrimo ishodišnu tvrdnju, što u ovom slučaju znači da psovanje iskazuje karakteristike idioma u znatnoj mjeri, no zbog svoje posebnosti zaslužuju da ih shvatimo kao zasebne jezične fenomene.

4. Zaključak

Na kraju ovoga rada iznijet ćemo neke od najvažnijih spoznaja do kojih smo došli proučavajući odnos idioma i psovanja. Uglavnom, naš primarni fokus bilo je istražiti u kojoj mjeri psovanje može biti idiomatično, stoga smo prije bavljenja psovanjem nastojali razumjeti idiome na univerzalnoj razini, a zatim smo ih pokušali staviti u kontekst osnovnog problema ovoga rada. Prvi je problem prema tome bilo određivanje univerzalnog koncepta idioma i idomatičnosti s obzirom na to da se rad temelji na komparativnom pristupu koji obuhvaća proučavane fenomene u hrvatskom i engleskom jeziku. U tome pogledu dali smo prednost pojmovima idiomatičnosti i idiomima u odnosu na frazeme i frazematičnost da bismo izbjegli terminološku konfuziju uz napomenu da se navedeni pojmovi vežu uz zadanu jezikoslovnu tradiciju. Osim osnovne terminologije, problematika različitih jezikoslovnih tradicija manifestirala se i u različitoj kategorizaciji i poimanju idioma. Unatoč tome što je riječ o istom fenomenu, hrvatska i engleska literatura stavljaju naglasak na različite aspekte problematike te imaju drugačije ishodišne točke proučavanja ovoga fenomena. Zbog toga je bilo potrebno kritički razmotriti taj odnos i iz njega izvući osnovne spoznaje i pronaći njihovo mjesto u kontekstu ovoga rada. Premošćivanju dvojezičnog problema u razumijevanju idioma doprinijela je i Trierova teorija leksičkih polja, čija se ideja o prirodi konceptualnih polja mogla vrlo uspješno primijeniti i u dijelu rada koji se bavio odnosom psovačkih izraza. Nadalje, razdvojili smo i pojasnili odnos idioma i karakteristike idiomatičnosti, čija se važnost posebno ističe u shvaćanju prirode psovanja. Posljednji ključni problem kojim smo se bavili u okviru rasprave o idiomima bio je njihov potencijal kreativnosti i promjenjivosti, Naime, idiome smo odredili kao metaforičke, opće prepoznatljive i formulaične izraze, ali smo zaključili da posljednje određenje ne podrazumijeva nužno potpunu rigidnost forme. U tome se smislu idiomi u velikoj mjeri podudaraju sa psovanjem, pa ih stoga je bilo nužno sagledati iz pozicije njihovog kreativnog potencijala. S druge strane kreativni potencijal i stilogene mogućnosti psovanja stoga se mogu promatrati kao jedan od razloga njegove ekspresivnosti. Naime, proučavajući primjere mogli smo doći do spoznaje da se psovanje izdvaja iz neoznačenog jezika te da je razlog upravo spomenuti stilogeni potencijal. Naravno, prije ovoga zaključka bilo je nužno suočiti se s problemima sličnim onima s kojima smo se susreli u analizi idioma, iako je u slučaju psovanja bilo i dodatnih prepreka. Da bismo uopće o psovanju mogli raspravljati, bilo ga je potrebno definirati te ustvrditi kriterije prema kojima ćemo određeni jezični oblik svrstati u tu kategoriju. Ovdje smo se ponovno susreli s različitim teorijskim pristupima u oba jezika, no dodatni problem je predstavljao nedostatak relevantne

građe. Naime, psovanje je zbog svojih kulturalnih implikacija bilo u određenoj mjeri marginalizirano, a što je za posljedicu imalo fragmentiran i iznimno individualiziran pristup tome jezičnom fenomenu. Gotovo svaki rad je imao vlastitu terminologiju te je bio prisiljen uspostaviti teorijski okvir na temelju limitiranog korpusa radova o problematici kao i na vlastitom iskustvu. U ovom smo radu nastojali poći sličnim putem te smo uspostavili razliku između psovanja kao govornog čina te psovke kao njegove sadržajne komponente. Nakon toga bilo je potrebno uspostaviti polaznu definiciju, a također je bilo važno odrediti kriterije prepoznavanja psovačkih izraza među kojima su najvažniji vulgarnost, metaforičnost, ustaljeno značenje i formulaičnost. Tu smo već zamijetili veliki stupanj podudaranja između psovanja i idioma, a dodatni impuls za usporedbu njihovih sličnosti bili su i problemi prevođenja. Naime, i psovanje i idiomi zahtijevaju posebnu prijevodnu praksu zbog svojih značajki nedoslovnosti i formulaičnosti te ih nikako ne možemo prevoditi metodom riječ za riječ. Psovanje u tom slučaju predstavlja i veći problem s obzirom na usku vezanost uz kulturne specifičnosti te zato što često ne možemo biti sigurni što određeni psovački izraz u određenom kontekstu znači. Prema tome, prijevodna su rješenja u obje situacije vrlo slična, ali ih ne možemo izjednačiti u potpunosti jer, kao što smo već napomenuli, psovanje i idiomi nisu identični fenomeni. Zaključak o prijevodu dodatan je argument koji nam dopušta da potvrdimo početnu hipotezu koju smo obogatili detaljnijim uvidom u problematiku. Dakle, ono što možemo sa sigurnošću reći o psovanju jest da je ono u svojoj prirodi uistinu idiomatičan fenomen, no uzmemo li njegovu posebnost i karakterizacijske specifičnosti, postaje nam jasno da je riječ o iznimno kompleksnom fenomenu koji zahtijeva vlastitu metodu proučavanja.

5. Popis literature

- Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber.
- Badurina, Lada. Pranjković, Ivo. 2016. „Jezična i pragmatična obilježja psovke“. *Romanoslavica*, god. 52, br. 2, str. 228-234.
- Bagić, Krešimir. 2012. *Rječnik stilskih figura*. Školska knjiga.
- Batani, Reza Mohammad. 2010. Collocations and Idioms and Their Translability. *Iranian studies*. god. 43. br. 5. 591-597.
- Caldwell-Harris, Catherine L. 2014. *Emotionality differences between a native and foreign language: theoretical implications*. *Frontiers in Psychology*.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4172089/> Datum preuzimanja: 11.10.2018.
- Cavazza, Nicoletta; Guidetti, Margherita. 2014. Swearing in Political Discourse: Why Vulgarity Works. *Journal of Language and Social Psychology*. god. 33. br. 5. str. 537-547.
- Dirven, Rene. 2003. Metonymy and Metaphor. U: *Metonymy and Metaphor*. Mouton de Gruyter.
- Fernando, Chitra. 1996. *Idioms and Idiomaticity*. Oxford University Press.
- Fraser, Bruce. 1970. Idioms within a transformational grammar. *Foundations of Language*, god. 6. br. 1. str. 22-42.
- Geeraert, Kristina; Baayen, Harald R; Newman, John. 2017. *Understanding Idiomatic Variation*. Proceedings of the 13th Workshop on Multiword Expressions. str. 80-90.
- Hamilton, Mark A. 2011. Verbal Aggression: Understanding the Psychological Antecedents and Social Consequences. *Journal of Language and Social Psychology*. god. 31, br. 5.
https://www.researchgate.net/publication/254116768_Verbal_Aggression_Understanding_the_Psychological_Antecedents_and_Social_Consequences Pregled: 10. 8. 2018.
- Hébert, Louis. 2011. The Functions of Language. *Signo*.
<http://www.signosemio.com/jakobson/functions-of-language.asp> Pristup: 16. 8. 2018.
- Hockett, Charles F. 1958. Idiom formation. U: *A Course in Modern Linguistics*. Oxford & IBH Publishing Co.
- Horodecka, Ewa; Osadnik, Waclaw, M. 1990. The problem of translation of idiomatic expressions from English into Polish. *New Zealand Slavonic Journal*. str. 167-173.
- Hunt, Jonathan. 2012. From Cacemphaton to Cher: Foul Language and Evidence in the Rhetorical Tradition. *Relevant Rhetorics*. br. 3. str. 1-16.

Ivir, Vladimir. 1978. *Teorija i tehnika prevođenja: Udžbenik za I i II god. pozivnouslymerenog obrazovanja i vaspitanja srednjeg stupnja prevodilačke struke*. Centar „Karlovačka gimnazija“ Sremski Karlovci.

Jakobson, Roman. 1960. *Linguistics and Poetics*.

https://pure.mpg.de/rest/items/item_2350615/component/file_2350614/content Datum preuzimanja: 11.10. 2018.

Johnson, Maclean E. 1928. On the Comfort of Cussing. *The North American Review*. god. 225. br. 840. str. 183-189.

Kay, Paul.; Kempton. Willet 1984. What Is the Sapir-Whorf Hypothesis? *American Anthropologist*. br. 86. str. 65-79.

Ladan, Tomislav. 1970. „Jezični tabu“. U: *Ta kritika*. 287-333. Matica hrvatska.

Lakoff, George. 1987. Cognitive Semantics. U: *Women, Fire and Dangerous Things*. The University of Chicago Press. str. 269-304.

Ljung, Magnus. 2012. *Swearing: A Cross-cultural Linguistic Study*. Palgrave MacMillan.

Lyons, John. 1977. *Semantics Vol. 1*. Cambridge: Cambridge University Press

Lučić, Radovan. 2015. „Kako to tamo psuju? Vulgarizmi u hrvatskom i nizozemskom: jedan slučaj 'lažnih neprijatelja'“. U: *Višejezičnost kao predmet multidisciplinarnih istraživanja* (ur. Sanda Lucija Udier, Kristina Cergol Kovačević). Zagreb: Srednja Europa/HDPL.

MacMillan English Advanced Dictionary for Advanced Learners. International Student Edition. 2006. MacMillan Education.

Marković, Ivan. 2012. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Disput.

Menac, Antica; Fink-Arsovski, Željka; Venturin, Radomir. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Ljevak.

McEnery, Tony. 2006. *Swearing in English: Bad language, purity and power from 1586 to the present*. Routledge.

Montagu, Ashley. 1967. *The Anatomy of Swearing*. Collier Books

Moon, Rosamund. 1998. *Fixed Expressions and Idioms in English*. Clarendon Press Oxford. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. 9th edition. 2015 .Oxford University Press.

Pilch, Pavel. 2011. *Psovka u hrvatskome i češkome jeziku*. Diplomski rad. Mentorica: Mirna Stehlíková Đurasek.

Smith, A. S. 1998. The Social Meanings of Swearing: Workers and Bad Language in Late Imperial and Early Soviet Russia. *Past and Present*. br. 160. str. 167-202.

Spence, N.C.W. 1961. *Linguistic Fields, Conceptual Systems and the Weltbild*. Transactions of the Philological Society. str. 87-106.

Stanić, Sanja; Pandžić, Josip. 2012. Prostor u djelu Michela Foucaulta. *Socijalna ekologija*. god. 21. br. 2. str. 225-245.

Šonje, Jure. *Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Školska knjiga.

Užarević, Josip. 2012. Fenomenologija psovke. U: *Književni minimalizam*. Disput.

Weinrich, Harald. 2005. *Lingvistika laži: može li jezik sakriti misli?* Algoritam.

Whorf, Benjamin. 1956. Science and Linguistics. U: *Language, Thought and Reality*. The MIT Press.

<https://idioms.thefreedictionary.com/blow+off+some+steam> Pristup: 26. 7. 2018.

<https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Daisy%20pusher%20upper> Pristup: 26. 7. 2018.

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8081> Pristup: 28. 7. 2018.

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47012> Pristup: 27. 7. 2018.

<https://creativeswears.livejournal.com> Pristup 21. 8. 2018.

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_expressions_related_to_death Pristup: 21.8. 2018.

<https://www.shortlist.com/news/the-60-greatest-newspaper-headline-puns/53017> Pristup: 22.7.2018.

<http://riznica.ihjj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html> Pristup: 20.11.2018.

http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form Pristup 21.11.2018.

<http://bncweb.lancs.ac.uk/cgi-bin/bncXML/BNCquery.pl?theQuery=search&urlTest=yes> Pristup: 20.11.2018.

<https://corpus.byu.edu/coca/> Pristup: 20.11.2018.

<https://corpus.byu.edu/now/> Pristup: 20.11.2018.

6. Kazalo pojmov

Dodavanje 17

Emotivnost 21, 31

Ekspresivnost 10, 33, 34, 38, 40, 47, 51, 52, 53

Eufemizam 5

Frazem 5, 10, 11, 16, 18, 38, 53

Frazematičnost 3, 57

Formulaičnost 13, 20, 38, 44, 45

Govorni čin 28, 29, 37

Hiperbola 28, 33, 47, 48

Identični parovi 8

Idiom 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55

Idiomatičnost 3, 4, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 49, 52, 55

Inflektivnost 37

Izbacivanje 17

Izražajnost 31, 33, 39, 40, 41

Jezične funkcije 38

Jezična univerzalija 5, 14, 30, 34

Kalk 8, 9, 49, 50

Konceptualno polje 6, 7, 8, 13

Leksem 4, 6, 15, 16, 17, 23, 25, 34, 46

Leksičko polje 5, 6, 7, 8, 23, 36

Metafora 43, 44, 45, 47

Opća prihvaćenost 11, 12, 14, 53

Označenik 29, 48

Označitelj 29, 36, 48

Perifraza 5

Permutacija 17, 18

Pseudopsovka 36

Psovka 20, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 40

Retorika 41, 42, 43

Semantička netransparentnost 11, 12, 13, 14

Sinonim 3, 8, 13, 23, 24, 36

Složenost 11

Stilogenost 40, 53, 54

Tabu 22, 55

Transformacija 37, 38, 52, 55

Verbalna agresija 22, 28, 30

Vulgarnost 33, 35, 36, 37, 41, 42, 43, 51, 52, 55

Zamjena 17

Sažetak

Glavni fokus ovoga rada bit će odnos između dvaju jedinstvenih lingvističkih fenomena – psovanja i idiomatičnosti. Iako se njihova određenja mogu smatrati jednostavnima i samorazumljivima, bilo bi ih pogrešno shvatiti na taj način želimo li uspostaviti sustav u kojem ćemo ih nastojati kritički usporediti. Da bismo ih razumjeli bolje, pokušat ćemo redefinirati osnove principe na kojima navedeni fenomeni počivaju te izdvojiti ključne značajke, što će nam u konačnici omogućiti da uspostavimo glavni teorijski okvir. Kao što smo već natuknuli, najvažniji element metodologije ovoga rada bit će svakako komparativna analiza, koja će uzeti u obzir idiomatske karakteristike psovanja u hrvatskom i u engleskom. Taj komparativni pristup omogućit će nam da proniknemo u individualne razlike u konceptualizaciji i ostvarivanju psovki u navedena dva jezika. Nadalje, najvažniji cilj ovoga rada bit će konstruiranje teorijskog sistema koji će nam dati uvid u fenomen psovanja na univerzalnoj razini, unatoč tome što polazna točka istraživanja proizlazi iz konkretnih primjera u danim jezicima.

Ključne riječi: psovanje, idiomatičnost, usporedba, hrvatski, engleski

Summary

The main focus of this paper is the relation between two unique linguistic phenomena – swearing and idiomacity. Even though their respective definitions may seem simple and transparent, it would be a mistake to take them for granted if we want to establish a system in which we could be able to critically compare those two phenomena. In order to understand them better, we shall try to redefine their basic principles and extract the key characteristics, which will ultimately help us in the construction of the main theoretical framework. As we have already hinted, the most important element of our methodology will be the comparative analysis, which will primarily take into account the idiomatic characteristics in swearing in both English and Croatian. This comparative angle will mainly enable us to delve into the individual differences in the conceptualization and externalization of swearwords in the two afore-mentioned languages. However, the most important goal will be the formulation of a theoretical system which will allow us to understand swearing on a universal level, despite the fact that our starting point may be rooted in specific examples. One of the key theoretical tools in this paper will be the theory of lexical fields and its subsequent modifications. The

afore-mentioned theory is crucial as it introduces, among many other significant ideas, the distinction between lexical fields and conceptual fields. The former concept will be especially important, as it will allow us to delve deeper into the relation between single-word units and idioms. In this sense, discoveries regarding that relation will be applied to the study of swearwords as well. Another relevant linguistic theory that shall be examined in relation to swearwords is going to be Jakobson's theory on the functions of language. The understanding of this issue is also connected to another major subject of our study – translation. In other words, the way swearwords are conceptualized is directly manifested in the discrepancy that can be observed in the translation of those words. This is the main reason why it is necessary to look further into the conceptualization, as it will help explain significant translation differences in English and Croatian when it comes to swearwords. Furthermore, this analysis also has practical use, as it is closely intertwined with new possibilities which aim to improve already existing methods in the translation of swearwords. Other than that, the paper will also try to situate the phenomenon of swearwords in terms of its linguistic position. That is, we shall try to utilise certain linguistic theories in order to see how the afore-mentioned phenomenon relates to them, especially when it comes the theory of speech act, since it is crucial to understand how swearwords impact the extralinguistic world. To do so, it is necessary to study mechanisms behind swearwords and their connection to idiomaticity as well as societal factors, such as norms and cultural peculiarities. These societal factors bring us to another important point in our discussion which is the impact that swearwords have when used, primarily their emotive potentials. Emotiveness and expressivity are key features when it comes to understanding swearwords, as they are often seen as the most prominent. The relation between those two traits of swearwords shall be re-examined and put into the theoretical frame of this paper. Moreover, these two features will also be the basis for yet another significant matter that will be discussed here – stylistics. The stylistics of swearwords is a complex and interesting topic as it covers a plethora of issues, ranging from the most common metaphor to the very unique occurrences specific to a particular language. The stylistic potential of swearing is also manifested in its private and public use, so a section of the paper shall extensively deal with swearwords as a rhetoric tool in order to show their effectiveness, as well as provide some appropriate examples. Finally, all these steps will allow us to reconsider swearwords in a new light and hopefully take a better look at their true nature.

Keywords: swearing, idiomaticity, comparison, Croatian, English